

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

BAKALÁRSKA PRÁCA

Dalibor Virág

**Cenzúrne praktiky v literatúre v období
Meidži**

**Censorship practices in the literature during
the Meiji period**

Praha 2012

Vedúci práce: Mgr. Martin Tírala, Ph.D.

PodĎakovanie

Na tomto mieste by som sa rád poĎakoval vedúcemu mojej práce, Mgr. Martinovi Tiralovi, Ph.D., za jeho cenné rady a pripomienky, odborné vedenie a trpezlivosť, ktorej sa mi pri písaní práce dostalo.

Prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne, že som riadne citoval všetky použité pramene a literatúru, a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či na získanie iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa 17.8.2012

.....

Dalibor Virág

Abstrakt

Cieľom tejto práce bolo preskúmať cenzúrne praktiky a administratívne procedúry využívané cenzormi v období Meidži (1868-1912), ktorých snahou bolo formovať literárnu produkciu v Japonsku. Ďalším cieľom bolo nájsť korene tohto „moderného“ cenzúrneho aparátu, ktorý sa evidentne vyvinul z cenzúrneho systému z obdobia Tokugawa. Zvláštna pozornosť bola venovaná neoficiálnemu systému hrozieb a nátlaku, a snahe cenzúrnych úradníkov vytvoriť systém založený na autocenzúre samotných autorov. Napokon sa práca venuje reakciám obetí cenzúry a jej dopadu na charakter literárnej tvorby, hlavne z pohľadu vzniku nových literárnych útvarov. Uvádzané sú taktiež konkrétne príklady.

Kľúčové slová

cenzúra, japonská literatúra, obdobie Meidži (1868-1912)

Abstract

The purpose of this study was to investigate the censorship techniques and administrative procedures employed by censors of the Meiji state (1868-1912) who were trying to carry out plans to shape literary production. Another aim was to find out roots of this “modern” censorship system that clearly evolved from the censorship system of the Tokugawa era. Special attention was given to the unofficial system of threats and pressure, and officers’ attempt to create self-censorship system. In this part concrete cases were illustrated. Finally, reactions of the victims of the censorship apparatus and the impact of the system on a creation of new literary forms in relation to the powerful effect exerted on artistic growth of authors were examined in the study. Concrete examples were given, as well.

Keywords

censorship, japanese literature, Meiji period (1868-1912)

Edičná poznámka

V texte je použitá česká transkripčia japonských slov. Japonské mená sú uvádzané v súlade s japonskou normou, t.j. v poradí rodové meno (priezvisko) – osobné meno bez oddelenia čiarkou. Výnimku tvorí bibliografia, kde štandardne na prvom mieste stojí priezvisko a za ním nasleduje osobné meno autora oddelené čiarkou.

Obsah

Úvod	8
1. Úvod do problematiky	10
1.1 Pojmové vymedzenie cenzúry	10
1.2 Historicko-politické zázemie v období Meidži (1868-1912).....	12
1.2.1 Od otvorenia Japonska k novej vláde	12
1.2.2 Reštaurácia Meidži.....	13
1.2.3 Upevnenie moci novej vlády. Imperiálne Japonsko	15
1.3 Japonská literatúra v období Meidži.....	16
2. Od počiatkov cenzúrneho aparátu v Japonsku k sofistikovanosti systému cenzúrnych zásahov v literatúre v období Meidži	18
2.1. Počiatky cenzúrneho aparátu v období Tokugawa	19
2.1.1. Reakcia šógunátu na rozmach populárnej literatúry v období Tokugawa	21
2.2. Vznik sofistikovaného cenzúrneho aparátu v období Meidži	22
2.2.1. Vývoj cenzúrneho aparátu	23
2.2.2. Oficiálne cenzúrne praktiky v literatúre v obd. Meidži.....	26
2.2.3. Neoficiálne cenzúrne praktiky	28
2.2.4. „Nebezpečné myšlienky“ v literatúre v obd. Meidži	29
3. Cenzúrne zásahy v praxi	30
3.1. Vplyv cenzúry na literárnu tvorbu	31
3.1.1. Politický román ako nový literárny útvar v obd. Meidži	31
3.1.2. Represívny dopad cenzúry na literárnu tvorbu	33
3.1.3. Autocenzúra ako dôsledok atmosféry strachu.....	36
3.1.4. Snaha vlády o oficiálne formovanie literárnej tvorby v rokoch 1909-1913.....	38
Záver	39
Zoznam použitej literatúry.....	40

Úvod

Problematika cenzúry v modernom až povojnovom Japonsku je dodnes pomerne nepreskúmanou oblasťou dejín Japonska. Svedčí o tom predovšetkým nedostatok publikácií v angličtine i japončine, ktoré by sa podrobne venovali problematike cenzúrneho aparátu v Japonsku. V podstate existujú dve najzásadnejšie práce v angličtine - síce *Censorship in Imperial Japan*¹ a *Injurious to Public Morals*² - a dodnes často citované dielo v japončine s názvom *Nihon bungei hakkin ši*.³

Primárnym cieľom tejto práce je preskúmať počiatky a charakter cenzúrnych zásahov v Japonsku od konca obdobia Edo, resp. Tokugawa (1603-1867) až po koniec obdobia Meidži (1868-1912), pričom hlavnou oblasťou záujmu sa stala japonsky písaná literatúra vo vymedzenom období. Všeobecne je možné prácu rozdeliť na tri časti. Prvá časť sa venuje pojmovému vymedzeniu cenzúry a charakteristike historicko-spoločenského zázemia a japonsky písanej literatúry v období Meidži. V druhej časti je pozornosť venovaná predovšetkým právnemu zakotveniu a ideologickému pozadiu zákonov, ktoré činili cenzúru v tomto období legálnym zásahom do literárnej činnosti, a teda i slobody prejavu. Prvotnou snahou je opísať teoretické východiská cenzúrnych zásahov, a preskúmať ich zmeny smerom k väčšej prísnosti v súvislosti s postupným vývojom štruktúry cenzúrneho aparátu. V spojitosti s tým sa v prvej časti zaoberám hlavnými príčinami vzniku cenzúrneho aparátu a postupnými zmenami hlavných motívov cenzúrnych zásahov proti obsahu literárnych diel. Ďalšie stránky obsahujú presné opisy oficiálnych cenzúrnych praktík a administratívnych procedúr, ale taktiež neoficiálnych praktík (systém zastrášovania a anonymných hrozieb), ktorých časté používanie predstavovalo azda najúčinnjšiu metódu cenzúrnych úradníkov.

Posledné strany druhej kapitoly predznamenávajú obsah tretej kapitoly, ktorá je už zameraná väčšími prakticky. Predovšetkým sa sústreďujem na to, ako samotné cenzúrne zásahy vyzerali v praxi (s konkrétnymi ukážkami z vybraných literárnych diel daného obdobia), a ako sa cenzúrna „politika“ zastrášovania odzrkadlila na charaktere literárnej tvorby v období Meidži – čím sa myslí hlavne autocenzúra jednotlivých autorov a s tým

¹ MITCHELL, Richard: *Censorship in Imperial Japan*. Princeton University Press, 1983

² RUBIN, Jay: *Injurious to Public Morals*. University of Washington Press, 1984

³ MAJAHARA, Šigeo: *Nihon bungei hakkin ši*. Tókjó: Sógén ša, 1952

súvisiace potlačovanie vlastných tvorcovských schopností. Situáciu literátom v tomto období sťažovali najmä vágne definície toho, čo cenzori chápali ako „ilegálny obsah“ v literárnych dielach, a ktoré mali pôvodne slúžiť podpore autocenzúry jednotlivých autorov. Vágnosť cenzúrnych zákonov teda dodala cenzorom veľký priestor pre manipuláciu cenzúrnych zásahov, pričom nebolo neobvyklým javom, že v určitých prípadoch cenzori tzv. „prižmúrili oko“, inokedy však – a to bolo častejším javom – zneužívali svoje postavenie na „odstavenie“ potenciálne nebezpečného autora. Podobnými neoficiálnymi krokmi cenzori vyvolali v literárnych kruhoch represívnu atmosféru, a tým nepriamo ovplyvnili bohatosť literárnej tvorby v období Meidži.

Na záver práce bolo hlavným záujmom zhodnotiť jednak dopad cenzúry na samotnú literatúru a v súvislosti s tým taktiež efektívnosť tejto cenzúry. Výsledná práca si kladie za cieľ zoznámiť čitateľa s cenzúrnymi praktikami v literatúre v období Meidži aj skrze konkrétne praktické ukážky z vybraných diel.

1. Úvod do problematiky

1.1. Pojmové vymedzenie cenzúry

Cenzúra⁴, ako ju definuje *Slovník cudzích slov*, je: „úradné skúmanie všetkého, čo je určené na zverejnenie, so zreteľom na záujmy štátne, politické a mravnostné.“⁵ Hlavnou snahou cenzúry je „kontrolovať prejav“, pričom do kategórie prejavu patrí prejav písomný, ústny a špecifické formy prejavu, vychádzajúce zo základných ľudských potrieb, ako napr. potreba socializácie, s ktorou súvisí zhromažďovanie, spolčovanie a pod. Pre účely tejto práce nás bude zaujímať predovšetkým dozor nad písomným prejavom, a to konkrétne beletristickou literatúrou. Kontrola písomného prejavu sa všeobecne uskutočňuje ako kontrola pred publikovaním (**predbežná/preventívna**) a po publikovaní (**následná/represívna**)⁶ tej ktorej formy písomného prejavu. Najúčinnější sa z pohľadu filtrovania nežiadúcich informácií javí cenzúra predbežná. Reálne uskutočniteľná s tým, že si kontrola zachová svoju kvalifikovanosť, je však iba za podmienky existujúceho rozsiahleho cenzúrneho aparátu s takým množstvom cenzúrnych úradníkov, aby bolo možné v relatívne krátkom časovom úseku podrobiť cenzúrnemu dozoru všetky rukopisy, ktoré čakajú na svoje vydanie. Takáto podoba cenzúry prevládala napríklad v Japonsku v období Edo (1603-1867), kedy v mestách bola na vzostupe zábavná literatúra, ktorú bolo nutné podrobovať prísnemu dozoru hlavne kvôli jej častému amorálnemu obsahu (erotický obsah, satirické narážky).⁷ Čoskoro sa ale tento systém kontroly ukázal byť ťažko realizovateľný spolu s tým, ako sa prudko zvyšovala literárna produkcia vďaka rastúcej popularite zábavnej literatúry medzi mestským obyvateľstvom. Preto sa vtedy úradníci majúci na starosť cenzúrny dohľad rozhodli prejsť na pomerne jednoduchší, ale menej účinný represívny cenzúrny zásah (menej účinný hlavne preto, že môžu vznikať i neoficiálne, utajované kópie originálneho diela, ktoré by mohlo byť z pohľadu konkrétneho cenzúrneho zákona nežiaduce). Táto forma zásahu predpokladá rozsiahly systém pokút, trestov a zákazov, ak sa objaví publikované dielo, ktoré sa svojím obsahom vymyká „zákonosti“ – či už sa jedná o morálne neprístojný obsah, alebo

⁴ Pojem cenzúry sa etymologicky vyvinul z latinského *ensor*, čo v doslovnom preklade znamená „dozorca“, a prvýkrát sa tento pojem objavil v Európe v antickom Ríme (približne 5. storočie p.n.l.). Pôvodnou úlohou censorov bolo predovšetkým zaraďovanie obyvateľstva do daňových skupín, z ktorých pre obyvateľov plynuli rôzne práva i povinnosti, ale cenzori taktiež vykonávali dozor nad morálkou, a zdá sa, že práve mravnostný záujem pretrval až do súčasnosti ako jedna z najčastejších príčin cenzúrnych zásahov.

⁵ Citované v Bachová, Jana: *Cenzura, svoboda projevu a svobodný prístup k informáciám*, 2007, s. 10

⁶ Bachová, s. 13

⁷ Obsah, ktorý je v rozpore so spôsobom správania a mravnými zásadami podmienenými spoločenskými vzťahmi a pomermi.

obsah, ktorý svojím charakterom narúša napríklad bezpečnosť alebo česť politických predstaviteľov. Často taktiež dochádza ku konfiškácii časti alebo celého nákladu vydania zakázaného diela.

Špecifickou formou cenzúry je tzv. **autocenzúra**.⁸ Autocenzúru je možné v rozsiahlej miere zaznamenať u mnohých japonských autorov v období Meidži, ktorí často museli starostlivo voliť správny výraz tak, aby svojím obsahom naplnili zaumienenú myšlienku, ale zároveň zadostučinili prísny cenzúrnym úradníkom tým, že neporušujú žiaden zo stanovených zákazov (väčšinou sa jednalo o priame menovanie konkrétneho politického predstaviteľa, zosmiešňujúce narážky na politickú elitu, či výrazy a myšlienky, ktoré „škodili verejnej morálke“ – *fúzoku kairan* 風俗壞乱).⁹

Z globálneho hľadiska možno cenzúru rozdeliť do štyroch základných skupín – **cenzúra morálna, cenzúra vojenská, cenzúra politická a cenzúra náboženská** (porovn. Bachová, 2007).¹⁰ Ak uvážime, že v Japonsku v období Edo zohrávala významnú úlohu konfuciánska morálka môžeme usúdiť, že edská cenzúra bola predovšetkým cenzúrou morálnou (súvisela hlavne s rozmachom zábavnej literatúry), ale taktiež politickou, kedy „štát zatajuje informácie pred svojimi občanmi“¹¹ (napr. platili prísne zákazy vyslovovať sa o aktuálnom dianí). Na začiatku obdobia Meidži novú vládu, ktorá sa urýchlene potrebovala legitimizovať, dočasne prakticky vôbec nezaujímal tvorba apolitického charakteru, avšak narúšanie morálky stále zostalo prečinom proti verejnému poriadku.¹² Na zhruba jedno desaťročie od nástupu doby Meidži nastalo krátke obdobie, ktoré by bolo možné označiť ako „cenzúrne vákuum“. Staré politické inštitúcie už neexistovali, nové sa ešte len ustanovovali.

Vojenská cenzúra, ktorá „sa uplatňuje pri ochrane informácií dôležitých pre obranu krajiny,¹³ sa v rámci obdobia Meidži objavuje najmä počas vypuknutia čínsko-japonskej vojny (1894-1895) a rusko-japonskej vojny (1904-1905), a spolu s ňou taktiež japonská vláda v tomto období rozsiahlo využívala propagandu skrze tlač (všeobecne sa v tomto období

⁸ „/.../ čím sa rozumie vlastná dobrovoľná sebakontrola autora diela, a to takým spôsobom, aby vyhovel záujmom vydavateľa, producenta, úradu alebo v prípade totalitného štátneho zriadenia politiky štátu.“ (Bachová, s. 14)

⁹ Rubin, s. 6

¹⁰ Bachová, s. 15-16

¹¹ Bachová, s. 15

¹² V roku 1875 bol vydaný Výnos o publikovaní, ktorý nadobúdala platnosť aj retrospektívne, t.j. vzťahoval sa tiež na diela, ktoré vyšli pred rokom 1875.

¹³ Bachová, s. 16

vláda vyhýbala popisu zverstiev vojny a namiesto toho dávala prednosť šíreniu dezinformácií, ktoré interpretovali momentálny stav ako výhradne pozitívny z pohľadu budúcnosti Japonska). Ak by sme však v Japonsku chceli nájsť príklad náboženskej cenzúry, t.j. „potlačovania (...) myšlienok, ktoré ohrozujú „správnu“ vieru,“¹⁴ zrejme by sme hľadali márne. Napriek tomu, že napríklad šintoizmus bol v období Meidži striktne oddelený od budhistického učenia, s ktorým až dovtedy koexistovalo v náboženskej tolerancii a šintoizmus sa stal oficiálne podporovaným učením. Protibudhistické hnutie v tomto období mohlo vykazovať známky náboženskej cenzúry, avšak zdá sa, že ďaleko viac súviselo s ideologickými účelmi novej vlády, ktorá dala prednosť tradičnému japonskému šintoizmu pred budhizmom z kontinentu, a preto sa jednalo skôr o cenzúru politickú.

1.2. Historicko-politické zázemie v období Meidži (1868-1912)

Jedným z hlavných cieľov tejto práce je rozpoznať motívy, ktoré vládu v období Meidži prinútili k budovaniu prepracovaného cenzúrneho aparátu za účelom riadenej kontroly (predovšetkým písaného) prejavu. Dôležité je preto venovať krátky komentár politickej situácii, v ktorej sa Japonsko ocitlo práve v období Meidži a tesne pred ním.

1.2.1 Od otvorenia Japonska k novej vláde

Keď sa v roku 1853 v Edskom zálive náhle objavila flotila amerického komodora Matthewa C. Perryho (1794-1858), uprostred rozkladu tokugawského šógunátu, ktorý sa topil v neúnosnej finančnej situácii a strate politického vplyvu v krajine, došlo k bezprecedentnému nevojenskému stretu medzi vtedajšou svetovou veľmocou (Spojené štáty americké) a viac než dve storočia izolovaným obyvateľstvom japonského súostrovia.¹⁵ Americký prezident M. Fillmore skrze komodora Perryho od Japonska požadoval nadviazanie obchodných vzťahov. Šógunát, ktorému sa až do nedávna darilo udržiavať v správe sebestačnú centralizovanú krajinu, pochopiteľne na takú požiadavku nebol ochotný pristúpiť. Napokon však pod hrozbou vojenského vpádu dosiahol komodor Perry v roku 1854 podpísanie tzv. *Kanagawskej zmluvy*, vďaka ktorej Američania získali prístup do prístavov

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ K prvému kontaktu vôbec medzi Japoncami a okolitým svetom mimo Ázie došlo v roku 1543, kedy kresťanská misia z Portugalska pod vedením Františka Xaverského pristála na pobreží ostrova Tanegašima na juh od ostrova Kjúšú.

Hakodate a Šimoda (neskôr i Edo a Ósaka) na obchodné účely. Hovoríme o tzv. „otvorení Japonska“,¹⁶ teda o ukončení šógunátnej politiky izolácie. Proti vstupu cudzincov do krajiny sa postavil cisársky dvor (dlhé obdobie bez akéhokoľvek politického vplyvu v krajine) s podporou tzv. patriotov, nižších samurajov *šiši* 志士. Táto „spolupráca“ vznikla z reakcie na výrazne oslabené pozície šógunátu, pričom *šiši* využili cisársky dvor ako zastrešenie pre svoj odboj, a cisársky dvor, motivovaný návratom na politické výslnie, ich činnosť podporil. Vypuklo tzv. Hnutie za úctu cisárovi a vyhnanie cudzincov (*sonnó džói* 尊王攘夷). Mnohé cenzúrne zásahy, ktoré mal stále v rukách šógunát sa v tomto období niesli v duchu snahy filtrovať maximum informácií o aktuálnom politickom dianí, aby autorita šógunátu nebola podkopaná ešte viac. Spolu s tým, ako moc šógunátu slabla, previtala v mestách zábavná literatúra, ktorá inak podliehala prísnej cenzúre kvôli svojmu dopadu na etiku.

K formálnemu ukončeniu existencie šógunátu došlo vydaním cisárskeho Dekrétu o obnovení (reštaurácii) cisárskej moci dňa 3. januára 1868 potom, ako vojská vojenskej aliancie Saččo dvoch najmocnejších kniežatstiev tej doby Sacuma a Čošú vpadli do Kjóta, kde sídlil japonský cisár. Tomu predchádzali dve vojenské porážky šógunátnych elitných vojsk vojskami kniežatstva Čošú v rokoch 1864 a 1866. Obnovenie cisárskej moci a vznik novej vlády v Japonsku sa spája s označením *Reštaurácia Meidži*, pričom Meidži je posmrtným menom cisára Mucuhita, ktorý v tej dobe nastúpil na trón.

1.2.2 Reštaurácia Meidži

Reštaurácia Meidži v skutočnosti znamenala skôr obnovenie cisárskeho kultu, než jeho reálnej moci.¹⁷ Najvýznamnejšie zmeny v tomto období mala pod palcom trojica „vodcov“ – Ókubo Tošimiči,¹⁸ Kido Takajoši¹⁹ a Saigó Takamori.²⁰ Mimoriadne schopne

¹⁶ JANSEN, Marius B.: *The Cambridge History of Japan, Vol. 5 – The Nineteenth Century*. New York: Cambridge University Press, 2007, s. 600

¹⁷ Reálnu moc mal v histórii Japonska cisár iba v staroveku. V období Heian (794-1185) sa už začala rozširovať moc regentov, ktorí postupne plne preberali správu krajiny, s tým, že najvyšším vládcom krajiny oficiálne zostával cisár.

¹⁸ 大久保利通, žil v rokoch 1830-1878. Jeden z „troch hrdinov cisárskej reštaurácie“, ktorí viedli hlavné reformy v rámci reštaurácie Meidži (ostaní dvaja sú Kido Takajoši a Saigó Takamori), a sú považovaní za jedných z hlavných zakladateľov moderného Japonska. Pôvodom bol samurajom z kniežatstva Sacuma. V roku 1871 pôsobil ako minister financií, pričom námestníkom mu bol Ókuma Šigenobu – predstaviteľ tzv. druhej generácie meidžiovských štátnikov.

¹⁹ 木戸孝允, tiež známy ako Kido Kóin; žil v rokoch 1833-1877. Pôvodom samuraj z Čošú. V období Meidži sa zaslúžil okrem iného aj o reformu školstva, vďaka ktorej rapídne stúpila gramotnosť v Japonsku.

²⁰ 西郷隆盛, žil v rokoch 1828-1877. Pôvodom samuraj z kniežatstva Sacuma. Iniciátor tzv. Sacumského povstania z roku 1877, ktoré vzniklo z nespokojnosti exsamurajov s vládou a stratou vlastných privilégií.

dokázali aplikovať sériu účinných reforiem starej šógunátnej správy, a okrem toho sa bohato inšpirovali vyspelými modelmi štátnej správy z európskych krajín (napr. francúzsky model vzdelávania, pruský model ústavy). Nezabúdali pritom na „posvätenie“ každého kroku cisárom, ktorého za tým účelom prinútili vydať niekoľko ediktov – prvým a najdôležitejším bola tzv. *Cisárska prísaha o piatich článkoch*, v ktorej okrem iného stálo, že „budú zakladané poradné zhromaždenia na širokom základe a všetky záležitosti sa budú riešiť verejnou diskusiou.“²¹

Reformné snahy novej vlády sa niesli pod heslom *fukoku kjóhei* 富国強兵 („bohatá krajina a silná armáda“), čo znamenalo vytvoriť moderný národ, ktorý je schopný udržať svoju samostatnosť voči zahraničným mocnostiam, a taktiež presadiť svoju moc vo vnútri krajiny. Vláda potrebovala dosiahnuť konsenzu v otázke národného smerovania, preto za účelom politickej cenzúry v tomto období spočiatku využila rokmi overený cenzúrny aparát z obdobia Tokugawa. Reformy sa týkali hlavne oblasti finančníctva, kde najvýznamnejšími osobnosťami boli Ókuma Šigenobu²² a Itó Hirobumi.²³ Ďalej bola v zmysle hesla *fukoku kjóhei* reformovaná aj armáda pod vedením Jamagatu Aritomoa.²⁴

Najdôležitejšou zmenou bol prechod na centralizovanú administratívnu správu krajiny. Z pôvodných zhruba 260 výrazne autonómnych kniežatstiev vzniklo zrušením lénneho systému 72 prefektúr. Čo sa týka sociálnej sféry, došlo k zrušeniu rozdelenia spoločnosti na štyri tzv. stavy, resp. triedy (*ši nó kó šó* 士農工商, samuraji – roľníci – remeselníci – obchodníci; hierarchicky radené tak ako uvedené v poradí). Okrem novovytvorenej šľachty (*kazoku* 華族) z bývalých kniežat, a spoločenskej vrstvy *šizoku* 士族 z bývalých samurajov, bolo obyvateľstvo formálne zrovnoprávnené v jednej obrovskej vrstve *heimin* 平民 – prostého obyvateľstva.

²¹ Craig; Reischauer: *Dějiny Japonska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 137

²² 大隈重信, žil v rokoch 1838-1922. Pôvodom samuraj z kniežatstva Hizen. Od roku 1871 pôsobil najskôr ako námestník ministra financií, v roku 1873 sa sám stal ministrom. Spolu s Itóom Hirobumim zaviedli západný menový systém s menovou jednotkou *jen*.

²³ 伊藤博文, žil v rokoch 1841-1909. Od roku 1871 pôsobil ako asistent Ókumu pri uskutočňovaní menovej reformy. Od 80. rokov 19. storočia bol najvplyvnejším japonským politikom – štyrikrát bol zvolený premiérom. Zaslúžil sa okrem iného aj o zavedenie ústavy v roku 1889, preto je často prezývaný ako „otec ústavy“.

²⁴ 山縣有朋, žil v rokoch 1838-1922. Pôvodom samuraj z Čóšú. Zaviedol všeobecnú brannú povinnosť a zaslúžil sa o vybudovanie modernej japonskej armády. Čoskoro na to sa stal ministrom armády. Neskôr viackrát obsadil post ministra vnútra práve v dobe, kedy Ministerstvo vnútra prevzalo väčšinu administratívnej zodpovednosti nad cenzúrou literatúry a tlače.

Reformy sa dočkala i ďalšia podstatná súčasť moderného štátu – vzdelávanie. Kido Kóin inšpirovaný francúzskym systémom vzdelávania, dosiahol zavedenie kvalitného systému vzdelávania prostého obyvateľstva a prakticky už o pár rokov začala rapídne stúpať gramotnosť celého národa, čo sa pochopiteľne v tomto období prejavilo aj v rozširovaní literárneho publika a spolu s tým i samotnej literárnej tvorby.

1.2.3. Upevnenie moci novej vlády. Imperiálne Japonsko

80. roky 19. storočia sú pre Japonsko charakteristické hlavne rozmachom politickej opozície a vytvorením ústavy. Tvorbu ústavy mal v réžii tzv. „otec ústavy“ Itó Hirobumi, ktorý spolu s Jamagatom Aritomom a Ókumom Šigenobuom prevzali politickú štafetu po smrti Ókubu Tošimičiho a Kida Takajošiho. Cisárskym výnosom z roku 1881 vládni predstavitelia reagovali na rozmach politickej opozície - v podobe Hnutia za slobodu a občianske práva (*Džijú minken undó* 自由民権運動) – prísľubom vytvorenia zákonodarného zhromaždenia do 1890. Hnutie vzišlo z nespokojnosti s daným stavom, keďže vláda doposiaľ nesplnila sľub zavedenia konštitučného štátneho zriadenia. Itó vycítil, že musí zareagovať rýchlo, ale zároveň nemal veľmi chuť sa deliť o moc. V roku 1882 započali prípravy ústavy, ktorej prijatím malo byť založené národné zhromaždenie v podobe dvojkomorového parlamentu. V podstate celú prípravu však mal v réžii Itó a prakticky neprijímal žiadne názory, ktoré sa rozchádzali s tými jeho. Táto jednostrannosť vlády predznamenala charakter najbližších rokov, kedy boli akékoľvek výraznejšie prejavy opozície potláčané a literatúra takisto podliehala doposiaľ najprísnejšej kontrole. K prijatiu ústavy došlo 11.2.1889 a dostala oficiálny názov Cisárska ústava Veľkého Japonska. Samotný názov taktiež vyjadruje charakter japonského politického prostredia od konca 80. rokov – prehĺbilo sa ideologické zmýšľanie vládnych činiteľov a postupne i ľudu, tzn. že hlavným záujmom bolo vybudovať jednotný národ, tzv. rodinný štát založený na imperiálnej mytológii *kokutai* 国体²⁵ s tým, že cisár (ako potomok neprerušenej vládnucej línie) je formálne najvyššou nedotknuteľnou autoritou celého Japonska. V politickom svete došlo k založeniu dvojkomorového parlamentu, a ľuďom boli formálne priznané rôzne slobody (okrem iných aj sloboda slova), čím vláda v podstate vyčerpala požiadavky vtedajšej opozície a nehodlala uskutočňovať ďalšie ústupky.

²⁵ Obvykle sa prekladá ako „národná pospolitosť“ alebo „štátna pospolitosť“. Pojem vyjadruje ideu jedinečnosti japonskej národnej pospolitosti, ktorej základnou jednotkou je rodina. Dôležitou súčasťou pospolitosti je úcta (ktorá podopiera rodinnú jednotku) a oddanosť, ktorou je japonský ľud zviazaný s „posvätným a nedotknuteľným“ cisárom.

Sloboda slova však v skutočnosti existovala len „v medziach zákona“, pretože napríklad už v roku 1893 došlo k prijatiu najprísnejšieho cenzúrneho Publikačného zákona, ktorý tvoril jadro nekompromisného cenzúrneho aparátu až do konca druhej svetovej vojny.

V zahraničnej politike postupne došlo k zrušeniu nerovnoprávných obchodných zmlúv so západnými mocnosťami ešte z obdobia otvorenia Japonska a samotné Japonsko sa napokon zaradilo medzi svetové veľmoci aj vďaka dvom úspešným expanzívnym vojnám – čínsko-japonskej vojne (1894-1895) a rusko-japonskej vojne (1904-1905). Na sklonku obdobia Meidži, v roku 1910 nakoniec Japonsko anektovalo Kóreu a definitívne tak udalo smer svojej „imperiálnej diplomacii“.

1.3. Charakteristika japonsky písanej literatúry v období Meidži

Tá časť japonskej literatúry, ktorej dejiny sa začali písať po roku 1868 býva najčastejšie označovaná ako moderná literatúra. Aj keď dodnes nevládne názorová zhoda v ponímaní konca modernej literatúry v Japonsku, nás bude zaujímať iba do roku 1912, kedy končí obdobie Meidži. Literatúra všeobecne odráža spoločenskú situáciu danej doby a nie je tomu inak ani v prípade japonskej literatúry v období Meidži. Tento fakt je v tomto prípade dokonca jedným z najpodstatnejších, aj z pohľadu témy tejto práce.

Všeobecne by sa literatúra obdobia Meidži dala definovať nasledovne: „*Nová literatúra vzniká vo vzťahu k premenám spoločenskej reality a myslenia, vo vzťahu k literárnej tradícii a vo vzťahu k literárnym i filozofickým myšlienkam prichádzajúcim zvonka.*“²⁶ Literatúra v období Meidži predovšetkým prichádza do kontaktu s inými literatúrami (najmä európskych krajín ako Francúzsko, Rusko, Nemecko, Anglicko resp. Veľká Británia) v doposiaľ nepoznanom rozsahu a náležite z nových vplyvov čerpá. Rozsiahlejšie sa objavuje prekladová literatúra. S obrovským množstvom nových literárnych vplyvov prichádza i obrovské množstvo nových myšlienok. K tomuto fenoménu sa vláda v období Meidži stavala pomerne schizofrenicky. Na jednej strane sa ešte v roku 1868 zaviazala skrze Cisársku prísahu o „zbieranie poznatkov po celom svete“, na druhej strane však mnohé myšlienky podľa nej vykazovali tendenciu podkopávať autoritu vlády a taktiež morálku, a preto museli byť podrobené cenzúrnym zásahom.

²⁶ Novák; Winkelhöferová: *Japonská literatura II.*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 13

V literárnom svete obdobia Meidži sa takisto vyskytli dva celkom nové fenomény. Prvým z nich je existencia tzv. literárnych kruhov (*bundan* 文壇), teda novej spoločenskej skupiny spisovateľov-profesionálov, pre ktorých sa literatúra stala profesiou. S tým súvisí i druhý fenomén – rozšírenie dennej, resp. periodickej tlače v mestách, pričom sa objavujú i literárne časopisy. Spisovatelia sa potom často zoskupovali okolo jednotlivých časopisov a tvorili tak rôzne literárne skupiny, ktoré najčastejšie niesli názvy podľa daného časopisu. Literárna produkcia tých ktorých spisovateľov často vychádzala na pokračovanie v časopise, ku ktorému patrili, a až v závislosti na úspešnosti diela následne vyšli aj knižne. Problematika cenzúrnych zásahov v literatúre v období Meidži sa preto týka taktiež cenzúry tlače.

Najrozšírenejším literárnym žánrom počiatku obdobia Meidži je výpravná próza, ktorá je vlastne rozšírenou literárnou tradíciou zábavnej literatúry z obdobia Edo (porovn. vyššie uvedený citát in Novák), hlavne z jeho konca, a označovala sa pojmom *gesaku* 戯作.²⁷ Z tohto žánru pretrval najmä „cit pre aktuálnosť a smiešne stránky súčasného spôsobu života,“²⁸ pričom autori podávali „súčasnú tematiku s humoristickým až satirickým postojom.“²⁹ K najpopulárnejším autorom žánru *gesaku* patrili Kanagaki Robun³⁰ a Takabatake Ransen.³¹ Žáner pretrváva maximálne dve dekády od začiatku obdobia Meidži, potom zaniká kvôli prílišnej spätosti so starým spôsobom života, ktorý ustupoval novému – táto problematika stretu starého s novým sa dokonca stala námetom zbierky príbehov Takabatakeho Ransena pod názvom *Kaika hjaku monogatari* 怪火百物語 (Sto príbehov o strašidlách, 1875).

Rodí sa však taktiež niekoľko nových literárnych smerov, ktoré sa do Japonska dostávajú vďaka intelektuálom obdobia Meidži pestujúcim výrazný záujem o európsku civilizáciu. Vo väčšine prípadov sa jedná o smery už existujúce v európskom literárnom svete, ktoré však v Japonsku nadobúdali špecifickú podobu. Najilustratívnejším príkladom je naturalizmus v Japonsku, o ktorom sa kvôli jeho osobitým rysom hovorí ako o „japonskom

²⁷ Tzv. prízemná literatúra, úzko spätá s meštianskym prostredím veľkomiest ako Edo, Ósaka či Kjóto. Jednalo sa o vymyslené príbehy so zložitými zápletkami. Patrí sem množstvo rôznych žánrov, napr. *šarebon* („humorné knižky“), *kusazóši* („zošity o všetkom možnom“) a i.

²⁸ Novák, s. 18

²⁹ *Ibid.*

³⁰ 仮名垣魯文 (1829-1894), písal rôzne žánre neskoršej meštianskej literatúry, hlavne *kusazóši* („zošity o všemožných veciach“) a *kokkeibon* („humoristické zošity“). Svojím životom a dielom predstavoval spojnicu medzi obd. Tokugawa a obd. Meidži – v štýle starej meštianskej literatúry *gesaku* písal o súčasnej tematike.

³¹ 高島藍泉 (1838-1885), bol samurajského pôvodu. Svoje knižky sám ilustroval. Po vydaní diela *Kaika hjaku monogatari* sa stal najpopulárnejším autorom novinových príbehov s tematikou z nedávnej histórie.

naturalizme“. Síce vychádzal z francúzskeho naturalizmu Emila Zolu, ale skôr než o objektívne zachytenie súčasnej skutočnosti sa snažil zachytiť subjektívnu realitu autorovho života – jeho osobné problémy a životnú situáciu ako jedinca v spoločnosti. Na krátke obdobie (koniec 70. až 80. roky 19. storočia) sa objavuje aj tzv. politický román (*seidži šósecu* 政治小説), prechodný literárny útvar, ktorý čerpal námety z dobovej politickej a spoločenskej problematiky a súvisel okrem iného aj s liberálnym politickým Hnutím za slobodu a demokraciu.

2. Od počiatkov cenzúrneho aparátu v Japonsku k sofistikovanému systému cenzúrnych zásahov v literatúre v období Meidži

Cenzúra v období Meidži sa v mnohom inšpirovala nariadeniami z obdobia Tokugawa (1603-1867), kedy bol vytvorený precedens cenzúrnych zásahov v japonskej literatúre. Inšpirácia sa netýkala len samotných cenzúrnych praktík, ale takisto zákonov, resp. výnosov o cenzúre. Z obdobia Tokugawa si cenzúra v období Meidži odniesla najmä vágne definície toho, čo cenzori chápali ako nepublikovateľný obsah, systém autocenzúrnych zásahov skrze „cech“ vydavateľov a prehnanú citlivosť cenzorov voči politickému a amorálnemu obsahu.

Nová vláda v období Meidži taktiež rozpoznala dôležitosť vzdelávania ako určitú formu prevencie „nepohodlného zmýšľania“ skrze indoktrináciu prostého obyvateľstva tak, aby sa minimalizovala nutnosť cenzúrnych zásahov kvôli politickej či morálnej neprijateľnosti. Úzke prepojenie vzdelávacieho systému s vládnu snahou o vytvorenie autocenzúrneho systému kontrolu dokladá fakt, že až do roku 1887 malo cenzúrny dohľad na starosti samotné Ministerstvo vzdelávania. Výrok Johna Stuarta Milla (britský filozof z počiatku 19. st.): „*Štátne vzdelávanie je skutočným zámerom pre formovanie občanov, aby boli jeden ako druhý,*“³² zdá sa, že plne vystihuje to, čo sa dialo v Japonsku v období Meidži.

Táto kapitola je venovaná počiatkom cenzúrneho aparátu v Japonsku, z ktorých sa systém cenzúrnych praktík v období Meidži vyvinul do sofistikovanej podoby byrokraticky riadeného aparátu. Cieľom je jednak v stručnosti podať teoretické východiská a hlavné motívy cenzúrnych zásahov, a ďalej presné opisy oficiálnych i neoficiálnych cenzúrnych

³² Citované v Mitchell, s. 101

praktík a administratívnych procedúr cenzúrneho aparátu v období Meidži. Záver kapitoly je orientovaný väčšmi na praktickú stránku cenzúrnych zásahov vo vzťahu k dopadu na literárnu tvorbu v danom období, ktorému sa podrobne venuje tretia kapitola tejto práce.

Pojem „solistikovaný systém cenzúrnych zásahov“ z názvu kapitoly znamená, že v období Meidži kontrola nad obsahom publikovaného materiálu prešla plne do rúk byrokratického aparátu.

2.1. Počiatky cenzúrneho aparátu v období Tokugawa

Ak uvážime hlavné dejinné udalosti v období Tokugawa, nie je ťažké porozumieť roli cenzúry pre tokugawský šógunát. Tou v zásade bolo filtrovať myšlienky, ktoré by podkopávali autoritu šógunátu, prípadne priamo ohrozovali politiku absolútnej izolácie krajiny alebo narušovali spoločenské usporiadanie.

Cenzúra v Japonsku primárne započala v roku 1630 zákazom kníh týkajúcich sa kresťanstva, ktoré v tej dobe predstavovalo jednu z najväčších hrozieb pre šógunátnu politiku izolácie. Napriek tomu, že vyjadrenie vlastného názoru bolo v tomto období privilegiom používaným iba na žiadosť nadriadeného, platil prísny zákaz diskutovať jednak o udalostiach v zahraničí, o ktorých sa elitné publikum dozvedalo vďaka kresťanským misionárom, zakázané bolo taktiež publikovať informácie o rode Tokugawa a o vládných krokoch (ktoré beztak poznal iba byrokratický aparát), a myšlienky, ktoré podkopávali autoritu šógunátu boli výrazne potláčané. Až do roku 1673 však neexistoval jednotný organizovaný systém, ktorý by slúžil spomínaným účelom.

Preto v roku 1673 prišlo zo strany šógunátu nariadenie adresované výrobcovi drevorezov³³ v Ede a neskôr aj v Kjóte a Ósake, aby vytvorili jeden spolok – tzv. cech vydavateľov (*nakama gjódži* 仲間行事), ktorý mal byť stelesnením systému autocenzúry. K tomu aj v skutočnosti došlo, keďže „*predstavitelia cechu vydavateľov by nikdy nevydali povolenie na vydanie neprístojnej publikácie, pretože si boli plne vedomí toho, s akou prísnosťou šógunát očakáva dodržiavanie nariadenia.*“³⁴ Spolok mal povinnosť kontaktovať poverené authority pred vydaním akéhokoľvek materiálu, ktorého obsah sa týkal členov rodu

³³ Populárna literatúra sa šírila najčastejšie v podobe tzv. *sóši* - tenkých ilustrovaných zošitov, resp. knižiek, ktoré sa tlačili použitím techniky drevorezu. Do drevených dosiek boli podľa obrazovej predlohy vyryté zárezy, a po nanosení farby sa otláčali na papier. K ilustráciám sa dodatočne dopisoval text.

³⁴ KORNICKI, Peter F.: *Nishiki no Ura. An Instance of Censorship and the Structure of a Sharebon*. Monumenta Nipponica, Vol. 32, 1977, s. 159

Tokugawa, alebo by prípadne mohol pokúšať obyvateľov – tzn. narúšať danú spoločenskú hierarchiu, v rámci ktorej bolo dôležité zachovávať u obyvateľov pocit určitej „zmierenosti“, teda, že každý by mal byť spokojný so svojím spoločenským postavením a nesnažiť sa ho zmeniť. Taktiež sa snažili vyvarovať toho, aby najvyššia spoločenská trieda – samuraji – nepodliehali kritike zo strany bežného obyvateľstva, čo by podmyvalo princípy lojality.

Viac o skutočných motívoch cenzúrnych zásahov v tomto období napovie edikt o publikovaní z roku 1722, ktorý pozostával z piatich článkov a predstavoval významný medzník dejín cenzúry v Japonsku. Najzásadnejším článkom bol prvý – zakazoval akékoľvek knihy, ktoré by myšlienково podkopávali konfucianizmus, budhizmus či šintoizmus, a tiež medicínske znalosti, alebo by spochybňoval hodnotu poézie. V ostatných článkoch boli stanovené zákazy pre knihy s erotickým obsahom, s obsahom týkajúcim sa Tokugawu lejasua³⁵ či ostatných členov rodu Tokugawa, a publikácie s informáciami o niekoho rodinnom zázemí či predkoch. Štvrtý článok sa týkal administratívnych náležitostí kontroly obsahu – všetky knihy museli obsahovať meno autora a vydavateľa.³⁶

Kontrolu obsahu od počiatku vykonávali priamo vydavatelia (pretože sami zodpovedali za všetok materiál vydaný do obehu) a celý systém bol založený na preventívnych cenzúrnych zásahoch.

Populárna literatúra však naďalej často unikala cenzúre. V roku 1807 preto prišlo nariadenie pre vydavateľov - ktorí sa medzičasom zoskupili do Združenia distribútorov kníh (*šomocuja nakama* 書物屋仲間) - aby viedli cenzúru s pomocou štyroch vládne poverených inšpektorov, tzv. „vedúcich dozorcov poverených kontrolou ilustrovaných kníh na čítanie“ (*eiri jomihon aratame gakari kimoiri nanuši* 営利読本改め係肝煎り名主).³⁷ Vôbec prvýkrát v histórii cenzúry v Japonsku sa jednalo o priamu cenzúru v rukách vlády.

Naposledy sa cenzúrnemu aparátu v období Edo dostalo zásadnejších zmien v roku 1842, teda zhruba dve desaťročia pred začiatkom obdobia Meidži. Oficiálne bol zrušený napríklad zákaz menovať v dielach Tokugawu lejasua a jeho nástupcov, čo bol začiatok postupného uvoľňovania obmedzení šírenia informácií o aktuálnom dianí medzi verejnosťou.

³⁵ 徳川家康 (1543-1616), jeden z troch tzv. „zjednotiteľov Japonska“ (ostatní dvaja: Oda Nobunaga, Tojotomi Hidejoši), ktorí sa zaslúžili o ukončenie „éry bojujúcich kniežatstiev“ (*sengoku džidai*, 1467-1568) a postupné zjednotenie Japonska. V záverečnej fáze zjednocovacieho procesu Tokugawa lejasu založil v roku 1603 šógunát Tokugawa, ktorý pretrval až do roku 1867.

³⁶ Mitchell, s. 4

³⁷ Mitchell, s. 6

Pre populárnu literatúru naďalej platili rovnako prísne pravidlá ako predtým až do konca obdobia Edo.

2.1.1. Reakcia šógunátu na rozmach populárnej literatúry v období Tokugawa

Práve zábavná literatúra žánru *gesaku* si často brala za námet súčasnú tematiku, ktorú autori diel líčili s humoristickým až satirickým postojom, a napriek tomu, že v nej často boli zosmiešňovaní samuraji (čo podľa autorít podkopávalo spoločenský poriadok a morálku), tešila sa táto literatúra popularite aj medzi samurajskou vrstvou. Tak či onak za literatúru sa v tomto období oficiálne považovala iba poézia (vo forme *tanka* či *haiku*) a iná literatúra než odborná bola považovaná za zbytočnú a vulgárnu. Aká bola teda reakcia šógunátu voči populárnej zábavnej literatúre, ktorá sa obrovským tempom šírila v japonských mestách?

Až rozmach populárnej zábavnej literatúry v období Edo výrazne zaujal oficiálne authority a tie takmer okamžite reagovali. Našli spôsob, ktorý bol založený najmä na autocenzúre. Medzi obyvateľstvom v tomto období (najmä mestské obyvateľstvo a príslušníci obchodníckej triedy) boli populárne klebety a škandály (často týkajúce sa vládnych predstaviteľov), ktoré sa stávali námetmi pre literárne diela, a tak rástla popularita výpravných próz.³⁸ Literatúra *gesaku*, ako sa táto populárna literatúra označuje, bola literatúrou humoristickou a zábavnou, a patrila sem takisto literatúra *kóšokubon* 好色本³⁹ a *nindžóbon* 人情本.⁴⁰ Svojím obsahom evidentne pôsobila ako trň v oku vtedajším autoritám tým, že podkopávala morálku.

Na niekoľkých konkrétnych príkladoch ilustrujme čo na tomto druhu literatúry zaujímalo cenzorov najviac. Popularita humorných kníh, kníh s erotickým obsahom, či kníh o ľudských citoch sa rozšírila do všetkých vrstiev obyvateľstva. Kontrola tohto druhu literatúry sa označovala ako *fúzoku torišimari* 風俗取締り („dozor nad mravnosťou“). K jedným z najznámejších prípadov cenzúrneho zásahu patrí prípad autora populárnej

³⁸ JANSEN; ROZMAN: Japan in transition, from Tokugawa to Meiji. New Jersey, USA: Princeton University Press, 1986, s. 232

³⁹ „Knihy s erotickou tematikou“ z prostredia zábavných štvrtí a nevestincov vo veľkomestách. Žánrovo sa zaraďujú k literatúre *gesaku*.

⁴⁰ Tzv. „knihy o ľudských citoch“, jeden zo žánrov literatúry *gesaku*. Najčastejšie boli zasadené do prostredia zábavných štvrtí, nevestincov a pod. Bohato líčili svet ľudských citov a vášní.

literatúry žánru *šarebon* 洒落本⁴¹ – Santóa Kjódena.⁴² Santó ignoroval zákazy používať a vyjadrovať sa k informáciám o aktuálnom dianí v spoločnosti i v politických kruhoch. Sám sa obhajoval, že ich použil len s didaktickým zámerom – že jeho diela o žiadostivosti boli myslené ako „*varovanie čitateľov pred nerestami a ako podnet k poctivosti*“.⁴³ Ani tento argument však nezabránil tomu, aby jeho knihy boli zakázané. Postih sa dotkol aj vydavateľa, ktorému bola udelená vysoká pokuta. Zástupca cechu vydavateľov v Ede bol vykázaný z mesta, a samotný Santó bol spútaný okovami na 50 dní. Prípád Santóa Kjódena nie je len ukážkou toho, aký tvrdý mohol byť postih zo strany autorít za porušenie niektorého z nariadení. Je takisto dôkazom represívneho vplyvu cenzúry na samotných autorov a ich tvorcovské schopnosti a ambície. Cenzúrne incidenty často vplývali na autorov aj bez toho, aby sa sami stali ich obeťou. Napríklad Kjokutei Bakin,⁴⁴ posledný autor žánru *gesaku* v období Tokugawa, akútne reagoval na prípad Santóa Kjódena tým, že sa sám začal dobrovoľne vyhýbať „neželaným“ témam vo svojich dielach. V roku 1807 napokon obaja boli donútení k spoločnému podpisu pod prehlásenie, že budú plne rešpektovať stanovy pre publikovanie kníh. Literárna kariéra Santóa týmto incidentom bola prakticky ukončená, tzn. že cenzúra na neho mala likvidačný účinok.

2.2. Vznik sofistického cenzúrneho aparátu v období Meidži

Po vyhlásení reštaurácie Meidži sa musela nová vláda urýchlene legitimizovať a zbaviť svojich rivalov, ktorí hrozili militantnou silou – doma i zo zámoria. K tomu bola potrebná národná jednota v otázke smerovania nového režimu. Rozmach novej formy komunikácie – tlače – takmer okamžite po rozpade tokugawského režimu dosiahol doposiaľ nevídaných rozmerov. Nová vláda sa potrebovala vysporiadať s novým fenoménom, ktorý umožňoval šírenie informácií a kritických komentárov aktuálneho politického diania v krajine. Vláda potrebovala zaviesť kontrolu tlače. Tomuto účelu poslužil práve cenzúrny aparát z obdobia

⁴¹ Taktiež jeden zo žánrov literatúry *gesaku*, tzv. „vtipné knižky“. Opäť inšpirované prostredím zábavných štvrtí a nevestincov.

⁴² 山東京伝 (1761-1816), všestranne umelecky nadaný. V rámci literárnej tvorby zanechal po sebe rozsiahle dielo v najrôznejších odboroch a žánroch (od „vtipných knižiek“ *šarebon* až po „žlté zošity“ *kibjōši* s didaktickým tónom). Bol bystrým pozorovateľom života edských mešťanov so zmyslom pre živý detail.

⁴³ Rubín, s. 27

⁴⁴ 曲亭馬琴 (1767-1848), je považovaný za významného autora z neskoršieho obdobia predmodernej literatúry. Svojím štýlom (rozsiahla dejová línia, fantastické prvky, milostné príbehy) ovplyvňoval japonskú literárnu tvorbu až do konca 19. storočia.

Tokugawa. Spočiatku bola cenzúra obmedzená prakticky len na publikácie politického charakteru, z dôvodu obrovských obáv vlády zo svojich odporcov. Práve počiatkové roky obdobia Meidži boli plodnými z pohľadu rozmachu populárnej literatúry, ktorá sa na krátke obdobie tešila absencii riadenej cenzúrnej kontroly.⁴⁵ Zároveň sa pomyselné otvorila brána medzi tlačou a literatúrou v tom zmysle, že do literatúry začali prúdiť určité publicistické prvky (súčasný spoločenské problémy) a naopak do tlače si stále častejšie nachádzali cestu beletristické diela. Aby vláda bola opäť schopná mať pod svojou kontrolou publikovaný obsah podnikla k tomu niekoľko významných sprísňujúcich právnych krokov. V tejto podkapitole sa pozrieme na stručný vývoj cenzúrnych zákonov, resp. výnosov a preskúmame tiež, aké cenzúrne praktiky boli použité za účelom naplnenia vládnych záujmov.

2.2.1. Vývoj cenzúrneho aparátu v období Meidži

Prvý dekrét o obmedzení publikovaného obsahu bol zverejnený už v apríli roku 1868, avšak postrádal definíciu konkrétnej inštitúcie, ktorá by mala na starosti kontrolu dodržiavania týchto obmedzení a následné vysadzovanie trestov. Dekrét obsahoval nasledovnú formuláciu: *„Nové knihy a dotlače musia mať oficiálne potvrdenie. V poslednej dobe bolo publikovaného množstvo materiálu bez autorizácie, čo naďalej už nebude tolerované. Preto vláda zastaví predaj akýchkoľvek publikácií bez oficiálneho potvrdenia.“*⁴⁶

Vláda bola plne zaujatá snahou o udržanie svojej moci a presadenie konsenzu v celej krajine, ktorú simultánne podrobovala rozsiahlym zmenám politického charakteru.

*„Cenzúra a propaganda boli použité na formovanie vedomia mas a na potlačenie informácií, ktoré by odporovali pohľadu vlády.“*⁴⁷ Aj to je dôkaz toho, ako sa vláda obávala opozície, ktorá by mohla *„napadnúť myseľ vidiečanov“*⁴⁸ – tí tradične tvorili lojálnu baštu vládnych činiteľov. Vláda síce vítala nové myšlienky a technológie zo Západu (svedčí o tom napr. aj oficiálne Iwakurovo poslanstvo⁴⁹ v rokoch 1871-1873 s cieľom zhromaždiť čo najviac

⁴⁵ Jansen; Rozman, s. 236

⁴⁶ Mitchell, s. 20

⁴⁷ KORNICKI, Peter F.: Meiji Japan: Political, economic and social history, 1868-1912. London; New York: Routledge, 1998. s. 123

⁴⁸ Mitchell, s. 103

⁴⁹ Iwakurovo poslanstvo je názov oficiálnej diplomatickej misie, ktorú viedol Iwakura Tomomi (1825-1883) - od roku 1871 minister správa. Hlavným cieľom v rámci výjazdu do USA a Európy bolo zasadiť sa o zrušenie nerovnoprávných zmlúv z obdobia „otvorenia Japonska“. Okrem toho sa snažili zhromaždiť čo najviac poznatkov o technológiách v rôznych oblastiach života.

poznatkov), ale čo sa týkalo otázky smerovania Japonska, prijímala diskurz iba v rámci elitného poslucháčstva.

Rozšírenie tlače, v ktorej sa stále častejšie objavovali kritické komentáre, spôsobilo prehĺbenie záujmu vlády o kontrolu tohto média, napriek tomu, že spočiatku vláda podporovala tlač ako skvelý nástroj na komunikáciu s oblasťami na periférii a na publikovanie „vhodných“ názorov a vytváranie „správnej“ mienky. Ak odhliadneme od počiatkových neefektívnych pokusov o kontrolu tlače a kníh, ktoré postrádali dokonca najzákladnejšie náležitosti ako poverenie určitej inštitúcie zamýšľanou kontrolou, nariadenie významnejšieho charakteru prišlo v roku 1869,⁵⁰ kedy bol vydaný Výnos o publikovaní (*šuppan džórei* 出版条例). Ten sa stal základnou právnou kostrou cenzúrneho aparátu v období Meidži a väčšina nasledujúcich nariadení a neskôr i zákonov vychádzala vo väčšej či menšej miere práve z neho. V skratke výnos zaviedol nasledovné povinnosti: *„každá kniha musela obsahovať meno autora, vydavateľa a kníhkupca (prax zavedená už v obd. Tokugawa); po vydaní oficiálneho potvrdenia na vydanie knihy a po jej nasledovnom vydaní musel vydavateľ odovzdať päť kópií Administratívneho úradu (Gjóseikan 行政官), aby mohla byť dodatočne uskutočnená kontrola či nedošlo k zmene obsahu; obmedzenia obsahu: zákaz publikovať politické tajomstvá, neprávom viniť druhých, alebo sa uchýľovať k vyjadreniam, ktoré by u čitateľov vyvolávali nemravné praktiky; a napokon autorom bola zaručená ochrana autorských práv.“*⁵¹

Obscénne a amorálne knihy explicitne zakazoval až článok šesť revidovaného Výnosu o publikovaní z roku 1875. Neznamená to však, že publikácie takéhoto charakteru pred roku 1875 nepodliehali cenzúrnym zásahom. Výnos totiž nadobúdala platnosť i retrospektívne, tzn. že mohli byť dodatočne skonfiškované knihy s obsahom „škodlivým pre verejnú morálku“. Čo presne do tejto kategórie spadalo nebolo vždy zrejme ani samotným cenzorom. Konkrétnym príkladom sa viac venuje tretia kapitola tejto práce.

Po roku 1875 prešla všetka moc cenzúrnych zásahov do rúk Ministerstva vnútra a s nárastom počtu žiadostí o vydanie knihy (a teda s tým súvisiacu kontrolu pred vydaním) sa cenzúrny aparát postupne preorientoval na represívny systém cenzúrnych zásahov a sústredil sa na konfiškovanie už vydaných publikácií. Únik nevyžiadanych informácií do éteru sa tak stal jednoduchším a ťažšie kontrolovateľnejším, ale zato klesali počty v radoch

⁵⁰ Jansen; Rozman, s. 246

⁵¹ Mitchell, s. 27

autorov a vydavateľov, ktorí tieto „úniky“ spôsobovali. Konfiškácia celých nákladov bola v likvidačnej miere finančne vyčerpávajúca pre vydavateľov a množstvo z nich takto skrachovalo.

Výnos o publikovaní bol ešte viackrát upravený smerom k väčšej prísnosti. Jednak kvôli rastu vplyvu opozičných hnutí (Sacumské povstanie, Hnutie za slobodu a demokraciu), jednak kvôli rastúcemu povedomiu vlády o potenciáli literatúry ako prostriedku pre šírenie podvratných myšlienok aj v súvislosti s rozvojom rôznych literárnych smerov zo Západu (najmä ku koncu obdobia Meidži, kedy sa objavujú počiatky tvorby japonských naturalistov, skrze ktorú sa šírili myšlienky individualizmu). Ako na potláčanie slobody prejavu a sprísňovanie cenzúry reagovala samotná vláda?

Jamagata Aritomo, ktorý bol ministrom vnútra v rokoch 1883-1887, vyjadril svoju obavu z verejnej mienky: „Skutočne, ľud v súčasnosti opovrhuje vládou, neprispôbuje sa zákonom a pestuje si nedôveru tak, ako aj v minulých rokoch.“⁵² Do roku 1875 bola cenzúra zameraná prevažne na reguláciu publikačnej činnosti, po roku 1875 systém smeroval k väčšej efektívite tým, že Ministerstvo vnútra vydávalo zákazy predaja, neskôr ešte rozšírené o zákaz distribúcie. Zákazom predaja a distribúcie cenzori zväzovali obe ruky svojim „nepriateľom“ a taktiež samotná hrozba zákazu výrazne pôsobila na autocenzúru vo vydavateľských i autorských kruhoch.

Začiatkom 80. rokov navyše vláda spoznáva použiteľnosť väzňov (medzi ktorými boli aj autori a vydavatelia, ktorí porušili Výnos o publikovaní) na praktické účely pri budovaní bohatej a vyspelej krajiny.⁵³ Hrozba tak radikálneho vytrhnutia z intelektuálnych kruhov bola pre spisovateľov obdobia Meidži ďalším impulzom pre autocenzúru alebo dokonca úplné odmlčanie sa. Okrem toho bola ruka vlády v 80. rokoch predĺžená o policajný zbor, ktorý vykonával dozor priamo v teréne a mohol expresne zasiahnuť proti „narušiteľom“.

Do roku 1883 sa vyvinul relatívne vyspelý systém regúl publikácií, ktorý spočiatku v mnohom čerpal z nariadení z obdobia Edo. V roku 1887 boli regule rozpracované v revidovanom Výnose o publikovaní a Výnose o tlači, ktoré vláda považovala za svoj obrovský úspech. Odvtedy sa vo výnosoch zmenilo už len málo. Rok 1893 priniesol ich prevedenie do zákonnej podoby – Publikačný zákon (*šuppan hó* 出版法) – a tá zostala

⁵² Kornicki: *Meiji Japan*. s. 62

⁵³ Napr. v roku 1881 bola na ostrove Hokkaidó vybudovaná väznica Kabato, z ktorej väzni boli využití na účely „otrokárskej“ práce pri zúrodňovaní poľnohospodárskej pôdy v rámci projektu „rozvoja ostrova Hokkaidó“, a od roku 1882 väznica Sorači (taktiež na Hokkaide) poskytovala väzenskú pracovnú silu pri budovaní uhoľných baní.

prakticky nezmenená až do americkej okupácie Japonska (oficiálny začiatok 29.9.1945), čo dokazuje, že najsilnejšie piliere politického režimu v nasledujúcich rokoch až do spomínanej okupácie boli položené ešte v období Meidži.

Najzásadnejšími článkami Publikačného zákona z roku 1893 boli články 12, 19 a 20: „(12) najneskôr 10 dní pred plánovaným vydaním je povinnosťou zaslať dve kópie na Ministerstvo vnútra a jednu kópiu lokálnej policajnej stanici a lokálnemu prokurátorovi, pričom ktokoľvek zo spomínaných mohol publikáciu zakázať. Polícia sa zaujímala o kópie až keď boli zaplatené náklady spojené s vydaním; (19) Ministerstvo vnútra môže zakázať publikovanie akejkoľvek knihy, ak „narušuje mier a verejný poriadok, alebo ak je škodlivá pre verejnú morálku“; (20) Ak je publikácii udelený zákaz, môže byť tiež pozastavený predaj a distribúcia danej publikácie, a taktiež stiahnuté všetky už vydané kópie.“⁵⁴

Súdnu právomoc v otázkach literárnej cenzúry od roku 1893 malo v rukách Knižné oddelenie (*Tošoka* 図書課) Policajného výboru (*Keihókjoku* 警報局), ktorý mal na starosti cenzúrny dohľad a udeľovanie povolení na vydanie publikácií, a až do roku 1940 tvoril riadiace centrum cenzúrneho aparátu. Ak publikácia porušovala článok 19 Publikačného zákona z roku 1893 (a jeho neskorších úprav) vydavateľ mohol byť postihnutý odňatím slobody vo výške až dvoch rokov, alebo udelením jednorázovej pokuty vo výške 300 jenov. Ak sa publikácia už dostala do obehu vo viacerých kópiách, tie boli nenávratne zabavené (cenzori si ich vypátraním zároveň spravili prehľad o šírke publika knižných publikácií podobného typu).

2.2.2. Oficiálne cenzúrne praktiky v literatúre v období Meidži

Jednou z prvých oficiálnych praktík cenzúrnych zásahov v literatúre v obd. Meidži boli tzv. **fusedži** 伏せ字 (neprekladá sa, ale voľne preložiteľné ako „nepublikovateľné výrazy“).⁵⁵ Jednalo sa pôvodne o formu preventívneho cenzúrneho zásahu aplikovanú priamo na rukopis diela ešte pred vydaním. Neskôr však práve naopak boli *fusedži* častejšie aplikované vo vydaných publikáciách. Najčastejšie sa objavovali v podobe znaku „X“ alebo „O“. Samotní vydavatelia s ochotou používali túto metódu ako prejav autocenzúry. Najstarší príklad

⁵⁴ Rubín, s. 27

⁵⁵ Odvodené od japonského slovesa *fuseru* 伏せる s významom „ukryť, skryť, zakryť“.

použitia *fusedži* pochádza z roku 1868, kedy sa „v istom politicky citlivom novinovom článku namiesto mena posledného šóguna z rodu Tokugawa, Keikiho, objavili dva symboly „XX“.“⁵⁶

Ako príklad toho, do akej miery boli občas *fusedži* požívané posluži ukážka z milostného príbehu od Nagaia Kafúa,⁵⁷ uverejneného v jeho zbierke próz s názvom „Nočné rozprávania zo Šinbaši“ (1912, *Šinbaši jawa* 新橋夜話): „*jawaraki kinu no usuwata no nemaki-gošini, motareru onna no hada no atatakasa wo kandži nagara*“ 「やわらき絹の薄綿の寝巻き越しに、凭れる女の肌の暖かさを感じながら」 („cítíl som, ako teplo jej pokožky preniká cez jemný hodváb môjho nočného odevu, keď sa túlila ku mne“) sa v knihe objavilo v nasledovnom „znení“: „0000000000000000, 0000000000000000.“⁵⁸

Ako už bolo spomenuté, neskôr sa využitie praktiky *fusedži* rozšírilo i na vydané publikácie. Súviselo to s rozvojom cenzúrneho aparátu koncom 80. rokov 19. storočia, kedy sa k trestom za porušenie Výnosu o publikovaní pridal aj systém **varovaní** (čúí 注意). Vďaka tomu pri menšom prehrešku - často dochádzalo k tomu, že autori i vydavatelia síce prejavili plnú vôľu k autocenzúrnemu zásahu, ale niektoré pasáže unikli ich pozornosti – nemuselo priamo dôjsť k zabaveniu vydaných kópií alebo k zákazu vydavateľskej činnosti. Namiesto toho bolo vydavateľovi - ktorý stále zodpovedal za obsah vydaných publikácií spolu s autorom – udelené varovanie s tým, že cenzori očakávajú nápravu, ktorá sa realizovala skrze **vymazanie** (*sakudžo* 削除) sporných pasáží v diele. K tomuto účelu sa najčastejšie používala praktika vyššie vysvetlených *fusedži*.

Dané praktiky je možné ilustrovať na príklade literárnych diel, ktoré vychádzali na pokračovanie v tlači. Ak aj bol autor cenzormi upozornený na niektoré sporné pasáže v diele a eventuálne došlo k zákazu predaja vydania časopisu, v ktorom vyšlo, mal neskôr autor možnosť vydať dielo knižne s tým, že na sporné pasáže aplikoval použitie *fusedži*. Takto „oživenými“ dielami boli napríklad naturalistický román „Všednosť“ (1907, *Heibon* 平凡) autora Futabateia Šimeia,⁵⁹ alebo próza s názvom „Úškl'abok“ (1909-1910, *Reišó* 冷笑)

⁵⁶ Rubin, s. 29

⁵⁷ 永井荷風 (1879-1953), študoval čínštinu a neskôr aj francúzštinu. Francúzsko veľmi obdivoval, hlavne z pohľadu zachovaných duchovných a kultúrnych tradícií. To v ňom vyvolalo jednak kritický postoj voči vtedajšiemu japonskému nekritickému preberaniu hodnôt zo Západu, jednak nostalgiu za tradičnou edskou kultúrou. Svoje diela po tejto skúsenosti zasadzoval prevažne do prostredia zábavných štvrtí a vykresľoval v nich milostné príbehy.

⁵⁸ Citované v Rubin, s. 29

⁵⁹ 二葉亭四迷 (1864-1909), autor prvého moderného japonského románu *Ukigumo* (Plynúce oblaky). V literárnej tvorbe mala na neho vplyv ruská literatúra 19. st., hlavne diela autorov Turgeneva a Gogola, ktoré aj prekladal do japončiny. Taktiež mala na neho vplyv štúdia Cuboučiho Šójóa (1859-1935) s názvom Podstata

Nagaia Kafúa. Nie vždy však *fusedži* zaručovali vydanie knihy bez komplikácií. Ako dôkaz poslúži dielo Mizunoa Jóšúa⁶⁰ s názvom „Freska“ (1911, *Hekiga* 壁画), ktoré bolo po prvom publikovaní v časopise *Čúó kóron* doslova preplnené *fusedži*, avšak pri pokuse o knižné vydanie (bez toho, aby boli pozmenené pasáže s aplikovanými *fusedži*) bolo dielo bezvýhradne zakázané.⁶¹ Tento fakt opäť dokazuje, aká nevyspytateľná a „náhodná“ bola cenzúra v období Meidži.

Podľa novej právnej úpravy z roku 1887 mohli autori i vydavatelia -ak im bol priznaný nárok - žiadať o „navrátenie zabavených publikácií“ (*bunkacu kanpu* 分轄還付), po upozornení na neprijateľné pasáže, ktoré mali byť „ukryté“ technikou *fusedži*. Napriek tomu, že sa zďaleka nejednalo o bežnú prax zo strany cenzorov, autori a vydavatelia týmto aspoň formálne dosiahli splnenia svojich požiadaviek. Väčšina sťažností z ich strany sa týkala praktických dôsledkov cenzúrneho systému – v období Meidži dochádza k obratu na represívny cenzúrny model, ktorý bol pre vydavateľov nadmieru finančne vyčerpávajúci (zabavenie vydaných publikácií) – a možnosť žiadať o navrátenie týchto publikácií bola preto nesmierne vítaná.⁶²

Okrem vyššie uvedených praktík existovala praktika úplného zákazu publikačnej činnosti vydavateľa (*hakkó kinši* 発行禁止). Neskôr bol zákaz rozšírený aj o zákaz predaja a distribúcie, čo pre postihnutého vydavateľa znamenalo likvidačnú situáciu, a so silnejúcou politickou opozíciou v 80. rokoch a cenzúrnymi úradníkmi uchyľovali k aplikovaniu tejto praktiky stále častejšie.

2.2.3. Neoficiálne cenzúrne praktiky

Neoficiálne cenzúrne praktiky samozrejme netvorili jednotný systém zásahov. Cenzori sa pri ich použití riadili vždy konkrétnou situáciou a preto je možné iba podať výmer ich spoločných rysov. K neoficiálnym cenzúrnym praktikám patrili najmä hrozby či zastrašovanie. Zväčša mali jednotný cieľ – prinútiť autora či skupinu autorov, alebo knižného vydavateľa buď k autocenzúre, alebo v horšom prípade k úplnej rezignácii na literárnu tvorbu. Ako príklad

románu, ktorá zdôrazňovala estetickú funkciu románu a propagovala realizmus. Sám Futabatei zverejnil vlastnú úvahu o románe s názvom Všeobecné pojednanie o románe, ktorým sa priblížil k princípom kritického realizmu.

⁶⁰ 水野葉舟 (1883-1947), pôvodne básnik. Na jeho literárnu tvorbu mal vplyv spiritualizmus (duch existuje nezávisle na tele) zo Západu a taktiež diela Leva N. Tolstého. V súvislosti s týmito vplyvmi napísal tiež niekoľko príbehov o duchoch.

⁶¹ Rubin, s. 50

⁶² Jansen; Rozman, s. 247

môže poslúžiť vysporiadanie sa vlády s pomerne nepočetnou skupinou zástancov socializmu v Japonsku. Síce v roku 1907 bolo Ministerstvom vnútra oficiálne nariadené rozpustenie Japonskej socialistickej strany, samotní jej členovia pokračovali v šírení myšlienok socializmu aj skrze literárnu činnosť. Často sa jednalo o knihy bez oficiálneho potvrdenia a pre cenzorov bolo náročné vypátrať ich medzi verejnosťou. Vtedajší premiér Kacura Taró⁶³ nariadil zničenie každej „podvratnej“ literatúry. Lenže práve vďaka tomu, že si prívrženci socializmu nachádzali cesty ako obísť cenzúrny aparát, museli samotní cenzori prejsť do ofenzívy a využiť (resp. zneužiť) svojich právomocí, aby socialistov takpovediac zruinovali, čo sa im nakoniec skutočne podarilo. Vláda do kategórie socialistov zaraďovala všetkých prívržencov podvratných myšlienok – podľa nej tam patrili „anarchisti, socialisti a ľudia, ktorí volajú po prerozdelení pôdy“. Napokon takýchto ľudí označila ako „*tokubecu jó šisacunin*“ 特別養視察人 („osoby vyžadujúce zvláštny dozor“).⁶⁴

2.2.4. „Nebezpečné myšlienky“ v literatúre v období Meidži

Beletristická literatúra najvýraznejšie zaujala pozornosť cenzorov až zhruba od začiatku 20. storočia. Zvýšený záujem o kontrolu súvisel s rozvojom myšlienok v literatúre, ktoré cenzori označili za tzv. „nebezpečné myšlienky“ (*kiken šisó* 危険思想) – nebezpečné hlavne preto, že autori sústreďovali svoju pozornosť na jednotlivca, na jeho život v modernej spoločnosti. Jednalo sa hlavne o tvorbu nového literárneho smeru – naturalizmu. Pre japonských naturalistov bol najdôležitejšou témou človek-jedinec, zviazaný spoločenskými konvenciami, človek neschopný prejavíť svoju individualitu v spoločnosti, kde sú všetky súkromné záujmy podriadené spoločenským záujmom. Súboj medzi individuálnymi potrebami a požiadavkami rodiny bol dominantnou témou modernej japonskej prózy. Naturalisti zdôrazňovali dôležitosť osobnej skúsenosti – empirického poznania skutočnosti, vrátane vlastnej sexuality. Nový spôsob uvažovania o postavení človeka (vrátane žien) v rámci spoločnosti evidentne odporoval predstave vlády o jednotnom národe založenom na rodine ako základnej bunky celej spoločnosti – táto idea „rodinného štátu“, v ktorom významnú rolu hrá kult cisára je tiež známa pod pojmom *kokutai*. Literárna tvorba v druhej

⁶³ 桂太郎, žil v rokoch 1848-1913, generál z bývalého kniežatstva Čošú. Spolu so Saiondzim Kimočim (1849-1940) – príslušníkom starej vysokej dvorskej šľachty - sa v rokoch 1906-1912 striedali na kresle japonského premiéra.

⁶⁴ Mitchell, s. 141

polovici obdobia Meidži odrážala rastúcu krízu dôvery v spoločenské a politické usporiadanie v Japonsku. Ministerstvo vzdelávania touto dobou začína kritizovať literárnu tvorbu kvôli tomu, že „*prebúdza v ľuďoch prízemné emócie, šíri individualistické a liberálne myšlienky, a podporuje pesimistický pohľad na svet*“.⁶⁵ Fudžii Kendžiró⁶⁶ však v tejto súvislosti správne poznamenal, že v názoroch vtedajšej mladej generácie sa prejavoval značný generačný rozdiel vplyvom rapídnych zmien v spoločnosti, kedy sa nová generácia ocitla na pomedzí starého krajného konzervativizmu a moderného západného pohľadu na svet. Pre authority štátu Meidži sa „*umelecký svet stal svetom podozrení*“ (Mori Ógai).⁶⁷

Ak teda bolo pôvodnou úlohou cenzúry na začiatku obdobia Meidži hlavne filtrovať informácie politického charakteru, v neskorších rokoch Meidži sa vláda prejavila omnoho autoritatívnejšie. Tomu, ako cenzúrne zásahy vyzerali v praxi sa venuje tretia kapitola tejto práce.

3.Cenzúrne zásahy v praxi

Na otázku ako vplývala cenzúra v období Meidži na literárnu tvorbu a taktiež samotných literátov nie je možné jednotne odpovedať. Všeobecne by však bolo možné tvrdiť, že existovali dva tábory autorov. Na jednej strane stáli autori, ktorí na potlačenie slobody prejavu a na stále sprísňujúce sa nariadenia o obmedzovaní obsahu určitého druhu v literárnych dielach reagovali podvolením sa a rozhodli sa koexistovať s cenzúrnym aparátom v tom zmysle, že sami revidovali svoje vlastné diela tak, aby minimalizovali nutnosť dodatočných cenzúrnych zásahov. Prispením autorov tohto druhu, ktorých obavy o vlastný osud boli oprávnené, však literárna tvorba v období Meidži upadala, strácala na bohatosti a smerovala k zjednocovaniu čo do formy, tak aj obsahu. Pravidelne sa v literárnych dielach autorov podliehajúcich prílišnej autocenzúre neobjavovali témy, ktoré „škodili mravnosti“ – ako znela formulácia vo Výnose o publikovaní z roku 1887. Aj kvôli takto vágnej definícii neprijateľného obsahu z pohľadu cenzúry, sa v prípade cenzúrnych zásahov v literatúre jednalo väčšmi o náhodnú záležitosť, tzn. ak sa opäť objavila už raz cenzurovaná tematika, druhýkrát nemusela podliehať cenzúre, v závislosti na aktuálnom rozhodnutí cenzorov.

⁶⁵ Rubin, s. 66

⁶⁶ 藤井健次郎, významný japonský morálny filozof, žil v rokoch 1872-1931.

⁶⁷ HOPPER, Helen: *Mori Ógai's Response to Suppression of Intellectual Freedom, 1909-12*. Monumenta Nipponica, Vol. 29, No. 4 (Winter, 1974), s. 407

Z konkrétnych prípadov však možno vyčítať určitú jednotnosť v tom, ktoré témy najčastejšie podliehali cenzúre. Predovšetkým to bol erotický obsah, spoločenská satira, zosmiešňovanie súčasných politických činiteľov a ich afér, a myšlienky, ktoré odporovali oficiálnej „ideológii“ (napr. individualizmus).

Na druhej strane však existovali taktiež autori, ktorí na cenzúrne praktiky reagovali ostrou kritikou a nevôľou k autocenzúre. To často viedlo k prísnejším cenzúrnym zásahom než bolo obvyklé, a k použitiu neoficiálnych praktík (zastrašovanie a pod.), pretože kritici predstavovali príliš veľkú hrozbu pre politický režim a spoločenské zriadenie. Ako odpoveď volila táto skupina autorov ešte ostrejšiu kritiku. Patrili k nim napr. Učida Roan,⁶⁸ Nagai Kafú, Nacume Sóseki⁶⁹ (ktorý sa síce nestal priamou obeťou cenzúry, ale bol významným kritikom súčasného diania), Mori Ógai a iní.

3.1. Vplyv cenzúry na literárnu tvorbu

Ak uvážime nedokonalosti vyhlášok upravujúcich cenzúrne zásahy v literatúre na začiatku obdobia Meidži (absencia poverenia konkrétnej inštitúcie cenzúrnym dohľadom, nejasné definície obsahu „škodlivého pre verejnú morálku“ a i.), je zrejmé, že spočiatku bola kontrola nedokonalá a cenzúrnemu aparátu unikalo množstvo literatúry, ktorej obsah bol v neskorších rokoch nekompromisne potláčaný. Autocenzúra vydavateľov z predchádzajúceho obdobia Tokugawa stratila taktiež svoj význam, keďže politický svet Japonska podliehal rýchlym a radikálnym zmenám, spolu s ktorými sa vytratila lojalita voči starému režimu. Keďže nová vláda v prvých rokoch existencie ešte nemala vytvorené orgány alebo inštitúcie, ktoré by vykonávali kontrolu písaného prejavu, vydavateľov nehnať žiadny strach k tomu, aby sa dobrovoľne uchýľovali k dohľadu nad obsahom kníh, ktoré vydávali.

Prakticky až do polovice 70. rokov 19. storočia bola cenzúrna sieť natoľko nedokonalá, že nemá ani len význam hovoriť o jej dopade na vtedajšiu literárnu tvorbu. V literárnom svete dožívala literatúra žánru *gesaku*, ktorá sa na krátke obdobie tešila väčšej

⁶⁸ 内田魯庵 (1868-1929). V literárnej tvorbe Učidu sa prejavuje predovšetkým jeho satirický talent. Študoval angličtinu a venoval sa hlavne prekladateľskej činnosti (preložil napr. Dostojevského Zločin a trest z anglického prekladu). Vydal tiež niekoľko teoretických pojednaní o literatúre.

⁶⁹ 夏目漱石 (1867-1916), študoval anglickú literatúru na Tokijskej cisárskej univerzite. Jeho tvorba prešla niekoľkými žánrovými obmenami. Spočiatku sa venoval satirickej tvorbe (jeho najznámejším satirickým románom je *Wagahai wa neko de aru* – „Som kocúr“), neskôr sa obrátil k psychologizujúcej tvorbe, skrze ktorú hľadal mravný ideál a zdôrazňoval potrebu odhaľovať pravdu.

slobode než pred rokom 1868. Vláda, natoľko zaujatá bojom o presadenie svojej moci, svet literatúry až do 80. rokov 19. storočia v podstate ignorovala.

3.1.1. Politický román ako nový literárny útvar v obd. Meidži

O vplyve cenzúry na charakter literárnej tvorby v období Meidži začíname hovoriť až v súvislosti s rozvojom liberálneho hnutia koncom 70. rokov, ktoré sa spočiatku prejavovalo prostredníctvom politického spoločenstva, neskôr po vzniku parlamentu aj cez politické strany. Politické snahy neskôr začali prenikať aj do beletrie, konkrétne sa uskutočňovali skrze tzv. politický román (*seidži šósecu 政治小説*), ktorý sa vyvinul z historických príbehov s tematikou z nedávnej doby (hlavne z obdobia nastolenia „reštaurácie Meidži“) a jednalo sa v podstate o nový literárny útvar s prvkami žánru *gesaku*. Dej týchto románov sa neskôr stával iba zámienkou pre výklad abstraktných politických ideí.⁷⁰ Práve to bol jeden z prvých vplyvov rastúcej moci cenzúry na charakter literárnej tvorby.

Cenzúra sa celkom logicky neprejavovala len v písanom prejave. Začiatkom 80. rokov silnejú snahy vlády zbaviť sa rozširujúcej sa opozície. Medzičasom sa vláde podarilo nastoliť celkom účinnú kontrolu tlače, ktorá bola v počiatkoch obdobia Meidži (a tiež neskôr) najpoužívanejším médiom pre šírenie nových ideí či kritických komentárov aktuálneho politického diania. Kvôli sprísnenej kontrole tlače museli autori nachádzať iné riešenia, ako svoje myšlienky účinne šíriť. Práve politický román bol jedným z riešení – ak sa totiž autorom podarilo „obaliť“ pre vládu neprijateľné politické idey do rúška beletristického príbehu, relatívne ľahko unikali cenzúrnej kontrole.

Najplodnejším autorom politického románu v období Meidži bol Suehiro Teččó.⁷¹ Dôležitým faktom je, že zasadzoval svoje diela práve do súčasného Japonska. Na príklade Suehira a jeho diel možno ilustrovať vplyv cenzúry na literárnu tvorbu v období Meidži. Suehiro sa spočiatku preslávil ako žurnalista a stal sa vôbec prvou obeťou Výnosu o tlači z roku 1875 (v tom istom roku bol vydaný aj Výnos o publikovaní) pre svoje články podnecujúce k „boju“ za slobodu slova. Viackrát sa za svoje liberálne názory dostal do väzenia – spolu s ubiehajúcimi rokmi a zvyšujúcou sa autoritatívnosťou vlády sa podmienky vo väzniciach neustále sprísňovali a väzni boli zhruba od začiatku 80. rokov využívaný na

⁷⁰ Novák, s. 22

⁷¹ 末広鉄腸 (1849-1896), vlastným menom Suehiro Šigejasu. Najplodnejší autor politického románu v období Meidži. Svoje hlavné diela zasadzoval do súčasného Japonska. Politickým zameraním bol liberál a svoje názory uplatňoval aj v beletrii.

ťažké manuálne práce. Suehiro Teččó však nebol ochotný ustúpiť nátlaku vlády a preto sa rozhodol prezentovať svoje názory v podobe beletristického politického románu. K jeho najúspešnejším románom patria – *Seidži šósecu: Seččúbai* 政治小説・雪中梅 (Politický román: Slivoň v snehu, 1886) a *Seidži šósecu: Kakan'ó* 政治小説・花間鶯 (Politický román: Pinka medzi kvetmi, 1887).⁷² Oba romány líčia osud mladého muža s politickými ambíciami, ktorý je spočiatku „väznený pre podozrenie z prípravy násilných akcií“⁷³ (Slivoň v snehu), ale napokon sa jemu a jeho liberálnej strane podarí prekonať nástrahy odporcov. Značná časť textu je pritom „venovaná politickým prejavom hlavného hrdinu a diskusiám až osvetového rázu“⁷⁴, ale zároveň je v ňom vylíčený milostný príbeh. Značný úspech oboch diel svedčí aj o tom, že vďaka skĺbeniu beletristickej zložky s politickými ideami sa myšlienkové názory liberálneho hnutia omnoho jednoduchšie šírili aj medzi obyčajných ľudí, keďže popularita zábavnej literatúry naďalej pretrvávala a ľudia k nej mali často lepší prístup než k dennej tlači, ktorá bola navyše plná publicistických článkov a teda pomerne nezaujímavá pre bežného človeka.

Politický román ako nový literárny útvar obdobia Meidži tak nie je len dôsledkom hľadania nových výrazových prostriedkov v japonskej literatúre ako takej, ale taktiež – ako sme už v tejto kapitole uviedli – dôkazom toho ako cenzúra ovplyvnila vznik nových literárnych foriem v období Meidži. V takto kamuflovej podobe – ako politický román – vyšlo v 80. rokoch zhruba až na 220 kníh, ktoré sa venovali súčasnej politickej tematike a cenzori v tej dobe ešte nedokázali účinne dešifrovať liberálne politické názory skrze „plášť“ fiktívneho príbehu.⁷⁵ Na prelome storočí však – ostatne ako ešte v tejto kapitole uvidíme – kamuflovanie moderných ideí do beletristického „hábu“ stratilo svoju účinnosť hlavne v súvislosti s rozšírením individualizmu aj skrze naturalistickú tvorbu. V posledných rokoch obdobia Meidži sa rozšírila moc cenzúrneho aparátu a beletria podliehala prísnej kontrole.

3.1.2. Represívny dopad cenzúry na literárnu tvorbu

Vplyv cenzúry však väčšinou nebol pozitívnym, z pohľadu bohatosti literárneho prejavu. Základným cieľom cenzúry všeobecne je potlačiť určitú formu prejavu, a o to vláda Meidži skutočne horlivo usilovala. Prijatím Ústavy v roku 1889 síce bola formálne uznaná

⁷² Preklad názvov in Novák, s. 24

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Rubin, s. 31

sloboda prejavu, „slobodnou“ však bola iba, ak autori diel vyjadrovali to, čo chcela vláda. Na mnohých autorov, ktorí nechceli zhanobiť svoje presvedčenie, mali cenzúrne zásahy likvidačné účinky. Cenzúre ale podliehali aj diela, ktoré si za námet vybrali citlivé témy ako napr. otázka zahraničnej politiky Japonska (historická novela Fukučiho Gen'ičiróa o Kórei), problematika skupiny obyvateľstva tzv. *burakumin*⁷⁶ (Oguri Fújó – autor diel žánru *šinkoku šósecu* 深刻小説 „prenikavé poviedky“, dosl. „vážne poviedky“; s prvkami sociálneho realizmu) a pod. Pod označením „škodlivý verejnej morálke“ skončili dokonca diela z minulosti. V roku 1894 cenzori narazili na zbierku diel Iharu Saikakua (1642-1693), popredného autora žánru *kóšokubon* (knihy s erotickým obsahom) z obdobia Edo, ktorá bola ihneď stiahnutá z predaja a vydavateľovi bol udelený celkový zákaz predaja a distribúcie knižného materiálu.

O tom, že cenzori skutočne dohliadali na literárnu tvorbu starostlivo a autorov brali v podstate bez rozdielu, svedčí zákaz publikácie diela dôstojníka námorníctva Kimuru Kókičiho⁷⁷ pod názvom „*Podmienky vnútri vojnovej lode Macušima počas bitky v Žltom mori*“ (*Kókai kaisen ni okeru Macušima-kannai no džókjó* 黄海海戦における松島艦内の状況) z roku 1896. „*Kniha síce nebola zameraná protivojnovu, ale príliš realisticky líčila zverstvá vojny,*“⁷⁸ a tak musela byť pred verejnosťou „utajená“.

V 90. rokoch došlo k zákazu 237 kníh, čo bol doposiaľ najvyšší počet.⁷⁹ Aj to dokazuje efektívny dopad prijatia Publikačného zákona v roku 1893, ktorý sa vďaka takýmto výsledkom udržal s istými úpravami až do konca druhej svetovej vojny. Už koncom 80. rokov sa začala literárna tvorba realizovať aj skrze tlač, konkrétne v literárnej rubrike tzv. „súhrnných časopisov“ (*sógó zašši* 総合雑誌) a taktiež v samostatných literárnych časopisoch (*bungaku zašši* 文学雑誌). Tlač podliehala všeobecne prísnejšej kontrole než literatúra (minimálne do roku 1893) hlavne kvôli tomu, že sa v nej publikované články dotýkali politickej situácie. Avšak redaktori literárnych časopisov, alebo časopisov, ktoré sa venovali umeleckým aspektom, mali na výber, či cenzúrnou kontrolu svojho periodika

⁷⁶ Príslušníci japonskej sociálnej menšiny, potomkovia vykonávateľov profesií, ktorí prichádzali do styku so smrťou (mäsiari, hrobári, apod.).

⁷⁷ 木村浩吉, žil v rokoch 1861-1926, najvyššia dosiahnutá hodnosť: generálmajor. Zúčastnil sa námornej bitky v Žltom mori (r. 1894) počas čínsko-japonskej vojny (1894-1895) ako kapitán tzv. chráneného (pancierovaného) krížnika „Macušima“. Jeho jediný literárny počin *Kókai kaisen ni okeru Macušima-kannai no džókjó* je pravdivou výpoveďou o podmienkach na bojovej lodi uprostred vojnového konfliktu a v tejto súvislosti je dodnes cenným zdrojom informácií.

⁷⁸ Mitchell, s. 125

⁷⁹ *Ibid.*

zaregistrujú pod Tlačový zákon alebo Publikačný zákon, ktorý bol pri udeľovaní trestov všeobecne menej prísny (nižšie pokuty, nižšia sadzba trestu odňatia slobody a pod.). Môžeme sa však len domnievať, že vďaka tejto možnosti výberu si literárna tvorba v období Meidži zachovala svoju bohatosť aspoň v takej miere, ako ju poznáme dnes.

Pozrime sa teraz na niekoľko konkrétnych prípadov cenzúrnych zásahov proti literárnej tvorbe v období Meidži.

Učida Roan, bol jedným z prvých autorov, ktorí zdôrazňovali potrebu súdobej spoločenskej tematiky v literatúre. Tvrdil, že je jednou z povinností spisovateľa vyberať si témy, ktoré súvisia so súčasnými spoločenskými problémami. Učida si pre svoje dielo s názvom *Jaburegaki* 破垣 (Zničený plot; publikované v časopise *Bungei Kurabu* v roku 1901) zvolil ako námietku pokus starca o znásilnenie 16-ročnej slúžky v domácnosti.⁸⁰ Bez toho, aby cenzori udali dôvod bolo dielo v zmysle článku 19 Publikačného zákona z roku 1893 zakázané a nikdy ďalej nepublikované. Okrem otvorenia tabuizovanej problematiky, ktorá reálne trápila japonskú spoločnosť, mohol byť samotný zákaz diela už len vyvrcholením dlhodobšieho sledovania činnosti tohto autora. Učida Roan totiž zhruba od polovice 90. rokov 19. storočia často aplikoval vo svojich dielach satirický tón. Navyše sa cenzori domnievali, že modelom pre rodinu v diele *Jaburegaki* sa stala rodina vtedajšieho ministra vnútra Suemacua Kenčóa a že oným starcom, ktorý sa pokúsil znásilniť mladé dievča bol samotný Itó Hirobumi (svokor Suemacua). Učida tieto skutočnosti vehementne popieral a tvrdil, že jeho dielo je čisto fiktívne. To, že jeho dielo zostalo zakázané a nepublikovateľné len svedčí o tom, že s cenzormi jednoducho nebolo možné o dôvodoch diskutovať. Učida sám však nikdy nepoľavil vo svojom presvedčení, že autor musí reflektovať dôležité spoločenské problémy, s ktorými sa bezprostredne stretáva.⁸¹

Obeťou cenzúry sa stal taktiež ďalší známy spisovateľ obdobia Meidži – Šimazaki Tóson.⁸² Šimazaki bol na začiatku svojej literárnej kariéry romantickým básnikom, ale neskôr sa obrátil na cestu prozaickej tvorby. Jeho obrat hneď na začiatku sprevádzalo nešťastie. V roku 1902 v časopise *Šinsósecu* publikoval svoju novelu *Kjúšudžin* 旧主人 (Môj starý

⁸⁰ MAJAHARA, Šigeo: *Nihon bungei hakkin ši*, Tókjó: Sógen ša, 1952. s. 145-147

⁸¹ Rubin, s. 50

⁸² 島崎藤村(1872-1943), jedna z vedúcich postáv modernej japonskej literatúry pred 2. sv. vojnou. Jeho literárnu tvorbu možno rozdeliť do štyroch období – od romantických básní cez naturalistické diela až k realistickému románu, využíval tiež impresionistické prvky. Šimazakiho prvý román s názvom *Hakai* (1906, Porušený sľub) pojednáva o tabuizovanej problematike diskriminácie opovrhovanej spoločenskej skupiny v Japonsku - *eta*.

manžel), ktorej ale spolu s časopisom bol udelený zákaz predaja a distribúcie kvôli údajnému „uplatňovaniu amorálnosti“.⁸³ Šimazaki v novele vykreslil príbeh o krásnej žene z Tokia, ktorá bola nešťastne vydaná za staršieho muža z istého provinčného mesta. Žena sa snaží utiecť pred stereotypom svojho života a zapletie sa do milostnej aféry s istým zubárom. V Šimazakiho podaní príbehu sa evidentne prejavila jeho „romantická“ minulosť, keď vylíčil svoj empatický postoj a pochopenie voči žene, ktorá sa snaží vymaniť spod svojho neprajného osudu. Napriek tomu, že Šimazaki vyslovene neobhajoval takýto druh správania ženy, ani sa v novele neobjavila žiadna scéna erotického charakteru, dielo bolo zakázané. Jedným z podnetov pre cenzúrny zásah bolo aj anonymné odporúčanie pre cenzorov. Anonym v ňom informoval o tom, že príbeh bol založený na Šimazakiho skúsenosti s rodinou riaditeľa školy, kde Šimazaki vyučoval. Zdá sa, že to bolo dostatočným impulzom pre to, aby si novelu *Kjúšudžin* cenzori všimli a podstúpili ďalšie kroky. Cenzori nepotrebovali poznať skutočnú pravdu, išlo im o potlačenie akéhokoľvek prejavu, ktorý bol v ich ponímaní amorálny, resp. potenciálne „škodlivý“.⁸⁴

Nagai Kafú po návrate z Francúzska opustil vo svojej kariére pôvodné naturalistické zameranie a v roku 1909 vydal v rýchlom slede niekoľko poviedok, v ktorých vylíčil svoje dojmy z ciest a vyjadril sklamanie a rezignáciu nad súčasným Japonskom.⁸⁵ Cenzori prejavili hlbší záujem o jeho tvorbu potom, čo básnik Išikawa Takuboku poznamenal na adresu Nagaiovej tvorby: „*Množstvo mladých ľudí je opojených sladkou, podmanivou a očarujúcou vôňou jeho diel ako mravce, ktoré sa roja na prezretom a rozkladajúcom sa jablku.*“⁸⁶ V roku 1909 bolo zakázané jeho dielo *Furansu monogatari* ฝรั่ง物語 (Francúzske príbehy) bez udania bližšieho dôvodu. Sám Nagai sa domnieval, že príčinou zákazu Príbehov z Francúzska bol príbeh o japonskom diplomatovi, ktorý – trpiaci dezilúziou z pomerov v Japonsku – strávil 10 rokov v zámorí, kde sa postupne vymanil zo zvykov a tradícií svojej domoviny. V roku 1909 v istom článku v *Taijō* Nagai zdôraznil, že i naďalej keď tvorí, nepremýšľa o tom, či sa to bude vládny cenzorom páčiť alebo nie.⁸⁷

Aj vďaka podobným prípadom silnela v japonskej spoločnosti ku koncu obdobia Meidži kritika cenzúrnych zákonov a administratívnych krokov, ktoré podnikalo Ministerstvo vnútra za účelom kontroly literárnej tvorby. Ostatne o tom ešte v tejto práci budeme počuť.

⁸³ Citované v Mitchell, s. 157

⁸⁴ Rubin, s. 50

⁸⁵ Novák, s. 76

⁸⁶ Citované v Mitchell, s. 158

⁸⁷ Majahara, s. 220-222

3.1.3. Autocenzúra ako dôsledok atmosféry strachu

„Zoči-voči silnému tlaku spoločnosti (kde nebolo veľa priestoru na únik) a obklopení niekoľkými represívnymi zákonmi a výnosmi kontrolujúcimi slobodu prejavu, množstvo autorov sa stiahlo do súkromného sveta, alebo sa pozorne vyhýbali kontroverzným témam.“⁸⁸ Zhruba od konca 80. rokov 19. storočia až do začiatku nového storočia bol literárny svet v japonskej spoločnosti charakteristický obmedzeným rozsahom tematiky v literárnych dielach, čo bolo výsledkom represívnej atmosféry v spoločnosti s prísnyh cenzúrnym dohľadom. V 90. rokoch sa rozširuje romantizmus a spolu s ním sa autori v tvorbe vracajú k domácim tradíciám.⁸⁹ Autocenzúra v literatúre sa väčšinou prejavovala práve tým, že sa autori vyhýbali určitým kontroverzným témam (obscénnosť, kritický postoj k súčasnému spoločenskému daniu) alebo sa jednoducho odmlčali a prestali tvoriť, ale všeobecne prevládala snaha nájsť spôsob ako obísť cenzúrne nariadenia pokiaľ možno „nepozorovane“. Literatúra si zachovala potenciál vplývať na verejnosť a šíriť rôzne idey. Bola to totiž práve tlač, v ktorej sa autocenzúra najviac prejavovala. A keďže tlač patrí do literatúry v širšom slova zmysle – a aby sme demonštrovali vplyv cenzúry na zmýšľanie vtedajších intelektuálnych kruhov – uvádzame aspoň jeden konkrétny príklad toho, ako sa cenzúra prejavila v publicistických kruhoch v období Meidži.

Azda najkrajnejším príkladom autocenzúry je prípad Murajamu Rjúheia,⁹⁰ šéfredaktora novín *Ósaka asahi šinbun* v rokoch 1881-1887. Na redaktorov novín ako bol Murajama platila najviac hrozba zákazu činnosti, ktorá znamenala ekonomickú smrť. Aby sa Murajama vyhol akýmkoľvek komplikáciám s cenzormi, v roku 1882 publikoval článok, v ktorom vyjadril svoj redaktorský zámer pre *Ósaka asahi šinbun* do budúcnosti - sám Murajama denne podroboval každý článok autocenzúre na základe týchto kritérií: *Bude mať tento článok negatívny vplyv na spoločnosť? Urazí tento článok autority? Zničí tento článok reputáciu novín?*⁹¹ Až do roku 1887 (kedy sa objavil upravený Výnos o tlači) Murajama viedol prísnu kontrolu *Ósaka asahi šinbun*, ktoré sám redigoval. Onoho roku 1887 však jeho

⁸⁸ KEENE, Donald: *Dawn to the West: Japanese Literature of the Modern Era*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1984, s. 103

⁸⁹ Aj v súvislosti s oslavou atmosférou v Japonsku po víťazstve v čínsko-japonskej vojne v roku 1895.

⁹⁰ 村山 竜平 (1850-1933), po reštaurácii Meidži viedol s otcom v Ósake obchod s tovarom zo Západu. V roku 1879 sa zúčastnil slávnosti založenia novín Asahi šinbun, o dva roky na to sa stal ich vlastníkom. Ako vlastník však priamo zodpovedal aj za obsah novín, preto sa stal tiež ich šéfredaktorom. Je známy svojím prísnyh prístupom pri posudzovaní toho čo je „dobré“ a čo naopak „zlé“ v rámci obsahu novín.

⁹¹ Mitchell, s. 97-99

pozornosti unikol satirický príbeh o súčasných politických udalostiach, za ktorý noviny dostali zákaz publikovania na jeden týždeň, čo spôsobilo obrovské finančné straty. Od roku 1888 však Murajama naďalej pokračoval vo svojej rokmi zažitej praxi, tentokrát v denníku *Tókjó asahi šinbun*, ktorý sám založil.

3.1.4. Snaha vlády o oficiálne formovanie literárnej tvorby v rokoch 1909-1913

Hrozbou zákazu publikačnej činnosti, predaja a distribúcie knižného materiálu cenzúrne zásahy stále viac nadobúdali podobu autocenzúry vydavateľov, ktorí odmietali vydávať diela s kontroverznou tematikou. Represívna atmosféra v literárnych kruhoch postupne začínala odhaľovať náznaky formovania literárnej tvorby do vládou požadovaných medzí. Japonský premiér Saiondži Kinmoči (viackrát zvolený) dokonca vyvinul úsilie pre oficiálne formovanie literárnej tvorby skrze snahu o spoluprácu so samotnými spisovateľmi. V roku 1907 si pozval dvadsiatich literátov do svojho súkromného sídla, aby spolu viedli rozpravu na tému kam sa uberá súčasná literárna tvorba v Japonsku – medzi pozvanými boli napr. aj Kóda Rohan či Mori Ógai. O dva roky neskôr, v roku 1909 to bol zase Komacubara Eitaró, minister vzdelávania, kto k sebe pozval na podobnú privátnu diskusiu okrem Kódu a Moriho i ďalších významných spisovateľov tej doby – Nacume Sósekiho, Uedu Bina a i. Napokon bola v roku 1911 (zhruba rok pred koncom obdobia Meidži) vytvorená tzv. Poradná komisia pre prieskum literatúry (*Bungei čósa šingi iinkai* 文芸調査審議委員会) fungujúca v rámci Ministerstva vzdelávania, ktorej úlohou bolo vyberať „dobrú“ (t.j. takú, ktorá neodporovala Publikačnému zákonu) literatúru, udeľovať ocenenia a prekladať dôležité práce z cudzích jazykov. Už v roku 1913 (obdobie Taišó) však bola rozpustená kvôli názorovému rozkolu v literárnych otázkach. Naďalej však tento pokus pretrváva ako platný dôkaz toho, kam až bola vláda a cenzori v období Meidži ochotní zísť pri kontrole a snahe o formovanie písaného prejavu.⁹²

⁹² K podobným snahám (ale ďaleko úspešnejším) došlo až v roku 1937, kedy vzniklo tzv. Informačné byro, ktoré až do konca 2. svetovej vojny malo absolútnu kontrolu nad literárnou tvorbou.

Záver

Nekompromisné cenzúrne zásahy v literatúre v nemalej miere ovplyvnili postupný obrat byrokraticky riadenej kontroly smerom k autocenzúre ku koncu obdobia Meidži, čím bola priamo zasiahnutá bohatosť literárnej tvorby v tomto období čo do obsahu. Pravdou však zostáva, že literárna tvorba si napriek neustále sprísňujúcim sa zákonom udržala svoj potenciál pre reflektovanie súčasných problémov a šírenie nových myšlienok. Bolo to tak jednak vďaka fiktívnemu deju, ktorý v dielach slúžil ako ochranný „obal“ pre „nebezpečné“ myšlienky, jednak vďaka vzniku nových literárnych foriem, ako bol napr. politický román.

Napriek tomu, že v literárnych kruhoch v období Meidži existovala relatívne početná skupina autorov, ktorí neboli ochotní podvoliť sa nevládnej cenzúre literárnej tvorby (Učida Roan, Nagai Kafú, Mori Ógai a i.), z pohľadu počtu zakázaných a zabavených publikácií (zhruba 650 prípadov⁹³) a rozšírenia atmosféry strachu bola cenzúra literatúry v období Meidži (hlavne v jeho druhej polovici) účinná, a vládnym cenzorom sa vo svojej podstate podarilo dosiahnuť kľúčového cieľa. Tým počas celého vývoja cenzúrneho aparátu v období Meidži bolo dospieť do ideálnej situácie, kedy by autori a vydavatelia sami dobrovoľne cenzurovali svoje diela a zamedzovali tak šíreniu potenciálne „nebezpečných“ myšlienok už v počiatkoch. Vládni cenzori si zároveň ponechávali obrovský priestor pre flexibilné reagovanie na aktuálnu situáciu v literárnom svete tým, že zo zákona im nevyplývala žiadna povinnosť odôvodňovať zákaz tej ktorej publikácie. Tým sa i autocenzúra stávala nevyspytateľnou a nebolo výnimkou, že cenzúrnym zásahom podľahli taktiež autori, ktorí chápali autocenzúru ako nutnú súčasť svojej tvorby.

Efektivitu sofistikovaného cenzúrneho systému z obdobia Meidži dokladá taktiež jeho kontinuálna existencia až do konca druhej svetovej vojny. Až dotedy totiž platil Publikačný zákon z roku 1893, hoci s určitými úpravami v roku 1934. Naďalej však problematika cenzúry v období Meidži zostáva oblasťou s výrazne obmedzenými zdrojmi spoľahlivých informácií, napriek tomu, že je dôkazom bezprecedentného dopadu prísnej kontroly slobody prejavu na bohatosť literárnej tvorby, ktorej jedným z poslání je, resp. bolo kriticky poukazovať na aktuálne problémy ľudskej spoločnosti.

⁹³ Mitchell, s. 155

Zoznam použitej literatúry

- BACHOVÁ, Jana: *Cenzura, svoboda projevu a svobodný přístup k informacím*. Rigorózná práca. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Praha, 2007
- CRAIG, Albert M.; REISCHAUER, Edwin O.: *Dějiny Japonska*. Prel. D. Labus, J. Sýkora. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000
- HOPPER, Helen M.: *Mori Ōgai's Response to Suppression of Intellectual Freedom, 1909-12*. Monumenta Nipponica, Vol. 29, No. 4 (Winter, 1974), s. 381-413
- JANSEN, Marius B.; ROZMAN, Gilbert: *Japan in transition, from Tokugawa to Meiji*. New Jersey, USA: Princeton University Press, 1986. s. 231-247
- JANSEN, Marius B.: *The Cambridge History of Japan, Vol. 5 – The Nineteenth Century*. New York: Cambridge University Press, 2007
- KEENE, Donald: *Dawn to the West: Japanese Literature of the Modern Era*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1984
- KORNICKI, Peter F.: *Meiji Japan: Political, economic and social history, 1868-1912*. London; New York: Routledge, 1998
- KORNICKI, Peter F.: *Nishiki no Ura. An Instance of Censorship and the Structure of a Sharebon*. Monumenta Nipponica, Vol. 32, No. 2 (Summer, 1977), s. 153-188
- KORNICKI, Peter F.: *The Book in Japan: A Cultural History from the Beginnings to the Nineteenth Century*. Leiden: Brill, 1998
- MAJAHARA, Šigeo: *Nihon bungei hakkin ši*. Tókjó: Sógén ša, 1952.
- MITCHELL, Richard H.: *Censorship in Imperial Japan*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1983
- NOVÁK, Miroslav; WINKELHÖFEROVÁ, Vlasta: *Japonská literatura II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989

RUBIN, Jay: *Injurious to Public Morals: Writers and the Meiji State*. Seattle: University of Washington Press, 1984.

PECHLIVANOS, Miltos; RIEGER, Stefan; STRUCK, Wolfgang. *Úvod do literární vědy*, prel. M. Petříček, Praha: Herman a synové, 1999.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*, Rubico: Olomouc, 2000.